

Vol 33
Nru 176
April - Ġunju 2012

LART

Imqaddsa

RIVISTA BIBLIKA

Rivista Biblika
li toħroġ kull tliet xhur
mill-Kummissarjat tal-Art
Imqadssa tal-Provinċja
Frangiskana Maltija

EDITUR:

P. Twanny Chircop OFM
Kummissarju
tal-Art Imqadssa

BORD EDITORJAL:

P. Marcello Ghirlando OFM
P. Noel Muscat OFM
Mr. Louis Casha

DISTRIBUZZJONI:

Fra. Lorrie Zerafa OFM

ABBONAMENT:

€10 fis-sena
€15 jew aktar Sostenitur

Kummissarjat
tal-Art Imqadssa
8, Triq Santa Luċija,
Valletta, VLT 1213
Malta.
Tel: 2124 2254

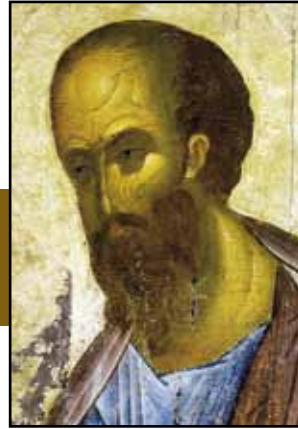
DISINN U STAMPAR:

Best Print Co. Ltd

Il-Materjal kollu li jidher
f'din ir-Rivista
huwa Copyright ©
tal-Kummissarjat tal-Art
Imqadssa u l-Edizzjoni
TAU, 2012

comalt@ofm.org.mt
www.ofm.org.mt

Qoxra Quddiem:
Il-Fortizza ta' Makeronte

15

19

23

28

6 **Fortizzi Erodjani fid-Deżert:
Makeronte fil-Ġordanja**

15 **It-Tagħlim ta' San Pawl
dwar l-imħabba vera**

19 **Kif Kristu sar il-Qassis il-Kbir (2)**

23 **It-Talb u l-Kelma ta' Alla
fl-eżortazzjoni apostolika Verbun Domini**

28 **Il-Lhud fl-Evanġelju skont San Matthew N. 2**

35 **Žakkew – Il-maħfra qabel l-Istqarrija**

42 ***Dominus Flevit*
Il-Post fejn Ġesù beka fuq Ġerusalem**

35

KUMMISSARJI TAL-

ART IMQADDSA

JILTAQGHU

F'ĠERUSALEM

Bejn it-30 ta' Jannar u l-4 ta' Frar li għadda jiena ħadt sehem fit-Tielet Kungress Internazzjonali tal-Kummissarji tal-Art Imqaddsa, li sar fil-kunvent ta' San Salvatur, Gerusalem. Dan il-Kungress qiegħed isir regolarment darba kull sitt snin, bl-iskop li l-Kummissarji tal-Art Imqaddsa mid-dinja kollha jiltaqghu flimkien u jiddiskutu temi li huma ta' interess għalihom fil-hidma tagħhom favur il-missjoni tal-Art Imqaddsa. Naturalment il-Kungress kien ukoll okkażjoni biex jiltaqghu personalment mal-Patri Kustodju tal-Art Imqaddsa u mal-Patrijiet Franġiskani li jghixu f'Ġerusalem u fid-diversi Santwarji tal-Fidwa.

Għall-Kungress gie mistieden ukoll il-Ministru Ġeneral tal-Ordni Franġiskan, Patri José Rodriguez Carballo ofm, li tkellem dwar l-importanza tal-hidma tagħna l-Kummissarji u wera kemm għandu għal qalbu l-missjoni tal-Art Imqaddsa, li hi l-gawhra tal-missjonijiet tal-Ordni Franġiskan. Il-preżenza tiegħu mlietna bil-kuraġġ li l-Ordni jimpenja ruħu biex il-missjoni tal-Art Imqaddsa tkun aktar magħrufa, u biex jiġu aktar Patrijiet Franġiskani bħala missjunarji fid-diversi santwarji.

L-iskop prinċipali tal-Kungress kien li aħna l-Kummissarji nfasslu flimkien xi linji direttivi, li sejjahnihom *vademecum*, biex jgħinuna fil-hidma tagħna ta' promozzjoni b'riżq l-Art Imqaddsa. Hu importanti li l-hidma tagħna tkun ikkoordinata, kemm għaliex illum hu aktar faċli li jseħħ dan bil-

...editorjal

*Kummissarji
tal-Art Imqaddsa
jiltaqgħu
f'Ġerusalem*

mezzi ta' komunikazzjoni, kif ukoll għaliex il-preżenza ta' Kummissarjati tal-Art Imqaddsa fl-Ordni qiegħda tonqos. Hemm żoni fejn provinċji jingħaqdu flimkien jew fejn hemm nuqqas kbir ta' vokazzjonijiet, u għalhekk mhux dejjem hemm il-preżenza ta' Kummissarju. Dan joħloq vojtt kbir, għaliex hemm pajjiżi li fihom ma hemmx possibiltà li ssir promozzjoni favur l-Art Imqaddsa, jew jiġu organizzati pellegrinaġġi.

Tema oħra importanti li għet diskussa kellha x'taqsam mal-ġabra annwali li ssir b'riżq il-missjoni tal-Art Imqaddsa fid-djoċesijiet kollha tad-dinja. Hi l-ġabra magħrufa bħala "tal-Ġimgha l-Kbira", li f'Malta nafuha ahjar bħala "tal-Qabar ta' Kristu". Sa ftit tas-

snin ilu kienu l-Kummissarji li kienu jorganizzaw il-ġabra u jibagħtu l-offerti fil-Kustodja tal-Art Imqaddsa, biex bihom jinżammu s-santwarji, l-iskejjel, il-kunventi, l-istituzzjonijiet akkademiċi u dawk karitattivi li l-Kustodja tmexxi fil-parroċċi. Imma f'dawn l-aħħar snin, f'xi pajjiżi fejn ma hemmx Kummissarji, il-ġabra tiġi organizzata mid-djoċesi, u mhux dejjem ikun hemm għarfien sħiħ dwar l-iskop tagħha. Għall-grazzja ta' Alla aħna f'Malta għadna norganizzaw il-ġabra u attivitajiet oħrajn favur l-Art Imqaddsa bir-responsabilità diretta tal-Kummissarju tal-Art Imqaddsa, u b'kollaborazzjoni tajba ħafna mal-Knisja lokali u mal-isqfijiet tagħna, li anzi jinkuraġġuna fil-ħidma tagħna u jakkumpanjaw

ukoll pellegrinaġġi djoċesani fl-Art Imqaddsa.

Matul il-Kongress kellna x-xorti li nsiru nafu ahjar l-attivitajiet tal-Kustodja. Rajna b'għajnejna x-xogħol ta' manutensjoni intensiva li sar fil-kunvent ta' San Salvatur, fil-kurja kustodjali, l-infermerija fejn huma irtirati l-patrijiet anzjani u morda, u fil-biblijoteka l-ġdida. Rajna x-xogħol ta' manutensjoni li sar fil-kunvent ta' Betfaġe u l-bini ta' bosta appartamenti għall-koppji u familji insara ta' Ġerusalemm. Kellna laqgħat mal-professuri u arkeologi tal-iStudium Biblicum Franciscanum, li organizzaw għalina anke xi ħarġiet f'siti arkeoloġiċi tal-Kustodja.

Naturalment ma naqsux il-mument ta' talb liturgiku fis-santwarji. L-aktar mument importanti kien

ċertament il-quddiesa li
ċċelebrajna fil-Bażilika tal-
Qabar ta' Kristu, kif ukoll
is-sehem tagħna fil-Via Crucis
tal-Ġimgħa wara nofsinhar
fit-toroq ta' Ġerusalem.
Kellna quddies li kien
iċċelebrat mill-Patrijarka
Latin ta' Ġerusalem, Mons.
Fuoad Twal, u min-Nunzju
u Delegat Apostoliku, Mons.
Antonio Franco, li tkellmu
dwar ir-rwol importanti
tal-Frangiskani fil-Kustodja
tal-Art Imqaddsa f' relazzjoni
mal-Knisja lokali kif ukoll
fid-djalogu ekumeniku mal-
Knejjes l-oħrajn insara li huma
preżenti.

Għalija l-aktar mument
sbieħ kienu dawk li fihom
aħna l-Kummissarji konna
ngħixu flimkien mal-
patrijiet fil-kunvent ta' San
Salvatur, partikularment
il-hinijiet tal-ikel flimkien
u tar-rikreazzjoni fid-divan
tal-kunvent. L-ospitalità tal-
patrijiet fil-kunvent ta' San
Salvatur hi magħrufa minna
l-Kummissarji li ta' spiss
ngħaddu f'dan iċ-ċentru tal-
hidma kollha tal-Kustodja.

Proprju f'dawn l-aħħar
ġimgħat irċevejna l-aħbar
tan-niket tal-mewt ta' wiehed
mill-aktar patrijiet magħrufa
fil-kunvent ta' San Salvatur,
Fra Ovidio Dueñas ofm, li
mietet fl-14 ta' Marzu fl-età
ta' 71 sena. Fra Ovidio kien
responsabbli għal aktar minn
30 sena mill-ħanut tal-oġġetti
sagri fl-istess kunvent ta' San
Salvatur. Fra Ovidio, li kien
Spanjol, kien bniedem li

jafuh il-Kummissarji kollha.
Iddedika ħajtu għas-servizz
tal-Kustodja tal-Art Imqaddsa,
l-ewwel bhala fra lajk fil-kċina
ta' San Salvatur u mbaġhad
bhala responsabbli tal-oġġetti
religjużi. Fil-ħanut tiegħu aħna
l-Kummissarji u l-pellegrini
ma konniex immorru biss biex
nixtru ikoni, slaleb, kuruni
tal-madreperla, Bambini
tal-Milied, xemgħa, u elf haġa
oħra. Mhux l-ewwel darba li
Fra Ovidio kien jirregalalna
b'xejn tant oġġetti b'qalb
ġeneruża. Imma l-waqfa
għand Fra Ovidio kienet
tfisser ukoll mument ta'
fraternità, li fih dejjem kien
joffrilna ikel u xorb filwaqt li
jitlobna informazzjoni dwar
il-pellegrini tagħna li bosta
minnhom kien jafhom.

Fra Ovidio kien jinzel ta'
kuljum fl-4.30 ta' filgħodu
għall-ewwel quddiesa fil-
Qabar ta' Kristu. Kien ikun
preżenti għall-okkazjonijiet
liturġiċi kollha tal-Kustodja
fid-diversi festi tas-Santwarji,
u kellu għarfien tajjeb ħafna
tal-użanzi taċ-ċelebrazzjonijiet
tal-Kustodja. Kien bniedem li
ħabb il-Kustodja u l-missjoni
tal-Art Imqaddsa. Permezz
tar-Rivista tagħna nixtiequ
nfakkru lil dan il-fra sempliċi
imma verament Frangiskan
li jibqa' għalina lkoll ta'
ispirazzjoni fil-hidma tagħna
biex il-Kustodja tal-Art
Imqaddsa tkun magħrufa u
maħbuba minna l-patrijiet u
mill-pellegrini u l-ħbieb ta' din
il-missjoni qaddisa.

FORTIZZI ERODJANI FID-DEŻERT: MAKERONTE FIL-ĠORDANJA

Noel Muscat ofm

Ir-re Erodi l-Kbir (74 q.K. – 4 w.K.) kien ċertament tirann krudil, imma baqa' maghruf għall-proġetti grandjużi ta' monumenti li bena. Hu reġa' bena t-Tempju ta' Ġerusalem fuq skala aktar majestuża fis-snin 20-19 q.K., u l-bini tal-btiehi u l-portiċi kompli matul kważi nofs seklu (cfr. Ġw 2,20). Hu bena palazz mill-isbaħ fit-Torri ta' David jew iċ-Ċittadella, fuq

ix-xaqliba tal-punent ta' Ġerusalemm, u l-fdalijiet tat-tliet torrijiet kbar iddedikati għal huħ Phasael, għal martu Mariamme u għal haħibu Hyppicus wieħed għadu jista' jammirahom sallum fil-foss li hemm fl-istess Ċittadella maġenb il-Bieb ta' Ġaffa. Erodi bena wkoll port artifiċjali mill-isbaħ fit-Torri ta' Straton fuq il-kosta tal-Mediterran, u semma' dan il-port Ċesarija Marittima.

Billi Erodi kien mill-Idumija, hu kien imdorri jgħix fid-deżert, u jidher li kien jippreferi d-deżert tal-Lhudija, Ġeriko u l-Baħar il-Mejjet. Hu qatta' l-aħħar perjodu ta' haġtu fin-nixxiġħat termali ta' Kallirohe fuq ix-xaqliba tal-Ġordanja tal-Baħar il-Mejjet. L-istoriku Lhudi tal-qedem, Josephus Flavius, li kiteb haħfna dwar Erodi partikolarment fil-*De Bello Judaico (Il-Gwerra Lhudija)*, jgħidilna li Erodi "qasam in-naħa l-oħra tal-Ġordan u mar fin-nixxiġħat shaħn ta' Kallirohe, li jinżlu fl-għadira ta' Asphaltitis." Erodi bena wkoll palazzi-fortizzi kbar fid-deżert, inklużi l-Herodion, ffit kilometri barra minn Betleħem, il-fortizza ta' Masada fuq ix-xaqliba tan-nofsinaħ tal-Baħar il-Mejjet, il-fortizza ta' Alexandreion fil-Wied tax-xmara Ġordan, u l-fortizza ta' Makeronte (Machaerus) fuq l-altipjan tad-deżert tal-Ġordanja, faċċata ta' Ġhaġn Gedi, fuq xifer ta' għolja bejn Wadi Zerqa

Ma'in lejn it-tramuntana u Wadi Heidan Mujib lejn in-nofsinaħ. Wara li miet fil-belt ta' Ġeriko, fejn kien bena wkoll palazz manġifiku, Erodi ndifen fil-livell ta' isfel tal-fortizza ta' Herodion. Fl-2007 l-arkeologu Israeljan Netzer, li sadanittant miet, flimkien ma' grupp ta' arkeologi mill-Università Ebrajka, haħbar li kienu sab sarkofagu fl-Herodion, li identifika bħala l-qabar ta' Erodi, skont id-deskrizzjoni li jagħti Josephus Flavius.

Fiż-żjarat virtwali tagħna ta' dawn il-fortizzi Erodjani fid-deżert sejrin nibdew bil-fortizza ta' Makeronte fil-Ġordanja, li hi assoċjata ma' rakkont importanti tal-Vangeli, jiġifieri l-martirju ta' Ġwanni l-Battista minn Erodi Antipa, iben Erodi l-Kbir.

L-isem tal-fortizza bl-Għarbi lllum hu Mukawir. Hi għolja forma ta' lembut maqlub, bħal haħfna mill-fortizzi Erodjani fid-deżert, u tinsab xi 20 kilometru lejn il-lbiċ ta' Madaba, fuq it-Triq tas-Salten. Dan il-promontorju jinsab xi 720 metru fuq il-livell tal-baħar. Hu jħares fuq il-Baħar il-Mejjet, u mill-quċċata wieħed jilmaħ dehra stupenda tax-xaqliba tal-punent tal-Baħar il-Mejjet, partikolarment l-oasi ta' Ġhaġn Gedi. Fi ġranet ċari wieħed jista' jilmaħ fil-bogħod il-fortizza ta' Masada u dik ta' Herodion.

L-eqdem tifkiriet ta' din il-fortizza fid-deżert imorru

lura lejn żmien l-Asmonej. L-ewwel fortizza nbriet minn Alessandru Jannaeus (103 – 76 q.K.) bl-iskop li jiddefendi r-regjun kontra n-Nabatej. Josephus Flavius jikteb: "Meta hu qies il-karatteristiċi ta' dan il-post, is-sultan tal-Lhud Alessandru kien l-ewwel wieħed li bena fortizza f'dan il-post" (*Gwerra tal-Lhud*, 7.6). Is-sena tal-bini tal-fortizza x'aktarx kienet is-sena 90 q.K. Meta Gabinius, li kien irċieva l-ordnijiet tal-general Ruman Pompeus, attakka l-fortizza fis-sena 57 q.K., hu qeridha għal kollox. Sena wara, 56 q.K. il-qassis il-kbir Aristobulus II mar jiskenn Makeronte, wara li kien ħarab minn Ruma. Hu l-ewwel kien okkupa l-Alexandreion, imma meta ġie attakkat minn Gabinius iddeċieda li jirtira Makeronte. Kien akkumpanjat minn haħfna ribelli Lhud. Il-fortizza imma reġgħet għet attakkata mir-Rumani u hekk din il-preżenza tal-Asmonej fuq il-muntanja spicċat f'banju ta' dmija.

Erodi l-Kbir kien konxju mill-importanza strateġika tax-xaqliba tal-lvant tal-Baħar il-Mejjet, u għaldaqstant reġa' bena Makeronte bħala fortizza u palazz tiegħu fis-snin 37-34 q.K. Skont Josephus Flavius, Erodi bena haġt b'saħħtu madwar il-quċċata tal-promontorju, kif ukoll torrijiet b'saħħithom fuq l-erbat itruf, eżattament kif

kien għamel fl-Herodion. Fiċ-ċentru tal-għolja forma ta' imbut, li hu ċatt, hu bena l-palazz tiegħu. Il-fdalijiet ta' torri u tal-palazz għadhom jidhru sallum.

“Meta sar sultan, Erodi haseb li dak il-post kien jixraqqu l-akbar attenzjoni biex hemm hu jibni fortizza, l-aktar għaliex dak il-post kien qrib l-Għarab u kien jinsab f'pożizzjoni eċċellenti qrib is-saltna tiegħu. Hu għaldaqstant dawwar il-muntanja bi swar u torrijiet,

beni belt taħta, li minnha kienet titla' triq lejn il-quċċata tal-muntanja. Hu beni wkoll swar b'saħħithom madwar il-quċċata kif ukoll torrijiet li kienu sittin kubit għoljin. Fiċ-ċentru tal-ħitan Erodi beni palazz mill-isbaħ, li kellu swali kbar u kwartieri għall-abitazzjoni. Hu haffer ukoll bosta bjar f'postijiet tajbin biex fihom jiġbor l-ilma tax-xita ħalli jqassmu bl-abbundanza, b'tali mod li donnu ried jisfida n-natura u jiggarrantixxi li

l-fortifikazzjonijiet tiegħu ma jkunux jistgħu jintrebħu mill-għedewwa” (*Gwerra Lhudija*, 6.2).

Makeronte u l-martirju ta' Ġwanni l-Battista

Kien Erodi Antipa (20 q.K. – 39 w.K.), iben Erodi l-Kbir, li qafel fil-ħabs lil Ġwanni l-Battista fil-fortizza ta' Makeronte. Antipa kien iżżewweġ lill-principessa tan-Nabatej, imma mbaġhad iddivorzja biex iżżewweġ

Fdalijiet tat-Triclinium

lil Erodja, li kienet mart huh Filippu. Skont ir-rakkont tal-Vanġelu skont San Mark 6,14-29, kien Erodj Antipa li qafel fil-ħabs lil Ġwanni l-Battista u qatlu waqt ikla minhabba l-mibegħda ta' Erodja, li talbet ras Ġwanni fi platt wara li bintha Salome daħlet tiżfen quddiem Erodj u l-mistednin tiegħu. Skont Josephus Flavius kien f'Makeronte li Ġwanni gie maqful fil-ħabs u martirizzat

minn Erodj Antipa fis-sena 28 w.K. Dan hu r-rakkont fl-opra *Antiktajiet tal-Lhud* tal-istess Josephus:

“Xi wħud mil-Lhud ħasbu li l-qerda tal-armata ta' Erodj kienet kastig ta' Alla, li sar b'gustizzja, bħala ħlas għal dak li Erodj kien għamel kontra Ġwanni li kien magħruf bħala l-Battista: fil-fatt Erodj kien qatlu, għalkemm Ġwanni kien raġel għust, u kien ikkmanda

lil-Lhud biex jeżercitaw il-virtujiet, kemm bħala tjubija wiehed lejn l-iehor, kif ukoll il-qima lejn Alla, u kien jistedinhom jersqu għall-magħmudija. Kien jgħid li dak il-ħasil (bl-ilma) kien jiġi aċċettat minn Alla, jekk huma kienu jagħmlu uzu minnu, mhux biss biex iwarrbu minnhom xi wħud mid-dnubiet, imma wkoll għall-purifikazzjoni tal-gisem;

ghax kellhom iqisu li r-ruh kienet tkun imnaddfa b'mod shih minn qabel minhabba ħajja ta' tjeba. Issa meta bosta oħrajn kienu resqu f'folol għand Ġwanni, ghax kienu jitqanqlu ħafna meta kienu jisimghuh jitkellem, Erodi, li kien jibza li l-influenza li kellu Ġwanni fuq in-nies setgħet twassal biex il-folol juru qawwa u jiġu mħeggin biex jirvillaw kontrih (ghax huma kienu donnhom lesti li jagħmlu dak kollu li Ġwanni kien iwissihom biex jagħmlu), ħaseb li l-aħjar ħaġa kienet tkun li joqtol lil Ġwanni, biex jevita kull inkwiet li jista' jinqala', u hekk hu kien jehles lilu nnifsu mid-diffikultà li jehles lil dan il-bniedem li kien jista' jġieghlu jndem qabel ma jkun tard wisq. Għaldaqstant, minhabba l-karattru suspettuż ta' Erodi, Ġwanni ntbagħat Makeronte, fil-kastell li jiena semmejt, u hemmhekk ġie maqtul. Issa l-Lhud kienu tal-fehma li l-qerda tal-armata ta' Erodi kienet kastig fuqu minn Alla, li b'hekk ried jurih li ma ħax pjaċir b'dak li kien wettaq" (Joseph Flavius, *Antikitajiet tal-Lhud*, Ktieb 18, kap. 5,2).

L-aktar rakkont dettaljat dwar il-martirju ta' Ġwanni l-Battista nsibuh f'Mark 6:14-29:

"Is-sultan Erodi sama' b'Ġesù, ghax ismu kien sar magħruf, u xi wħud bdew jgħidu: 'Ġwanni l-Battista qam mill-imwiet; minhabba f'hekk li s-setgħat tal-mirakli qegħdin jaħdmu fih.' Imma oħrajn bdew jgħidu: 'Dan Elija.' U oħrajn: 'Profeta, bħal wiehed mill-profeti l-oħra.' Izda Erodi, meta sama' bih, qal:

'Ġwanni l-Battista, li jien qtajtlu rasu, hu qam mill-mewt.'

Ghax kien Erodi stess li bagħat jarresta lil Ġwanni u qaflu fil-ħabs minhabba Erodja, mart huh Filippu, billi kien iżzewwiġha hu. Ghax Ġwanni lil Erodi kien jgħidlu: 'Ma tistax iżzommha int il-mara ta' ħuk.' Għalhekk Erodja saret tobogħdu u kienet trid toqtlu, imma ma kinitx tista', ghax Erodi, li kien jaf x'raġel tajjeb u qaddis kien Ġwanni, kien jibza' minnu; u kien iharsu mill-għawg, u kien ihobb joqgħod jisimghu, għad li kien jibqa' mħasseb ħafna wara li jisimghu.

Mela wasal jum tajjeb, meta Erodi għalaq sninu u għamel ikla lill-kbarat tiegħu, lill-fizzjali l-għolja u lill-aqwa nies tal-Galilija. Bint Erodja dahlet tiżfen, u għogbot lil Erodi u lill-mistednin tiegħu. Is-sultan qal lit-tfajla: 'Itlobni kull ma trid, u jien nagħtik kull ma titlobni.' U qalilha u ħalfilha: 'Titlobni x'titlobni kollox nagħtik, mqar nofs is-saltna tiegħi.' Dik ħarġet u marret tistaqsi lil ommha: 'Tgħid x'nitolbu?' 'Ras Ġwanni l-Battista,' wegħitha dik. Malajr reġgħet dahlet tgħagġel quddiem is-sultan, talbitu u qaltlu: 'Irridek issa stess tagħtini ras Ġwanni l-Battista fuq platt.' Tnikket għall-aħħar is-sultan, iżda minhabba l-gurament u l-mistednin ma riedx jerga' lura mill-kelma li taha. Malajr is-sultan bagħat suldat minn ta' madwaru u ordnalu li jgħibli rasu. Dak mar u qatagħlu rasu fil-ħabs; mbagħad ġiebha fuq platt u taha lit-tfajla, u t-tfajla marret tatha lil ommha. Meta

d-dixxipli tiegħu semgħu b'dan, hađu l-ġisem tiegħu u difnuh ġo qabar.”

Il-Vangelu ma jsemmix il-fortizza ta' Makeronte bħala l-post li fih Ġwanni sofra l-martirju, imma x-xhieda ta' Josephus Flavius li semmejna qabel hi prova li din il-ġrajja sehhet proprju f'din il-fortizza tad-deżert. L-iskavi kixfu l-post fejn kien jinsab it-*triclinium*, jew sala tal-pranzijiet, u fejn x'aktarx sehhet il-ġrajja li jirrakkonta Mark fil-Vangelu tiegħu.

Meta r-re Erodi Agrippa I (41 – 44 w.K.) miet il-fortizza waqgħet f'idejn l-amministrazzjoni tal-Prefett Ruman tal-Lhudija. Matul l-ewwel rewwixta tal-Lhud kontra r-Rumani, fis-

sena 66 w.K., il-fortizza giet okkupata mir-ribelli, li damu jzommuha sas-sena 72 w.K., meta sfat kompletament meqruda mil-Legjuni Rumani taħt il-kmand ta' Lucilius Bassus. Minn dak il-waqt il-fortizza ta' Makeronte sfat abbandunata għal sekli shaħ. Fi żmien il-ħakma Biżantina tal-Art Imqaddsa jissemma r-rahāl ta' Machaberos f'dawn l-inħawi.

Żjara lis-sit arkeoloġiku ta' Makeronte

Il-fortizza ta' Makeronte hi mibnija fuq xifer ta' għolja magħrufa bl-Għarbi bl-isem ta' Qal'at al-Mishnaqa, bejn Wadi Zerqa Ma'in u Wadi Heidan Mujib (il-hondoq fuq

ix-xmara Arnon) fir-Renju Haxemita tal-Ġordanja. Kien U. Seetzen li skopra l-isem Mukawir fl-1807 u hekk irnexxielu jidentifikah bħala li jirreferi għall-fortizza ta' Makeronte. Fil-fatt il-fortizza kienet tikkonsisti fil-kastell veru u proprju, li kien jinsab fil-quċċata tal-għolja forma ta' lembut maqlub, fejn kien hemm ukoll il-palazz irjali, u fil-belt li kienet tinfirex taħt l-għolja. Hemm ukoll il-fdalijiet ta' rampa ta' assedju, li kienet inbniet mil-Legjuni Rumani meta attakkaw ir-ribelli Lhud li kienu maqfulin fil-fortizza. Ir-rampa fil-fatt qatt ma ntuzat, mhux bħal fil-każ ta' Masada, għax ir-ribelli ċedew lir-Rumani li qerdu l-kumpless tal-fortifikazzjonijiet. G.

Dehra tal-Herodion

Ricciotti identifika l-kamp Ruman fuq ix-xaqliba tal-majjistral tal-muntanja fl-1936, filwaqt li A. Strobel studja r-rampa tal-assedju Rumana fl-1973.

Imma kienu l-arkeologi Franġiskani tal-*Studium Biblicum Franciscanum* ta' Ġerusalem li kellhom il-mertu u l-unur li jiskavaw il-fdalijiet tal-fortizza ta' Makeronte, l-istess kif diġà kienu ghamlu fil-każ tal-fortizza tal-Herodion barra Betlehem. L-ewwel tentattivi ta' skavi kienu saru minn J. Vardaman fl-1968, imma l-aktar skavi importanti tmexxew minn

Patri Virgilio Corbo ofm mill-1978 sal-1981, li ħadem flimkien ma' Patri Stanislao Loffreda ofm u Patri Michele Piccirillo ofm, bl-ġhajnuna ta' Patri Tomislav Vuk ofm u Patri Eugenio Alliata ofm. Wara dawn is-snin l-iskavi tkomplew mill-Ministeru tal-Antikitajiet tar-Renju tal-Ġordanja fl-1992-1993.

It-triq li twassal għall-fortizza hi wieqfa ħafna, u mill-ewwel tagħti l-impressjoni ta' kemm din il-fortizza kienet mibnija b'mod li ma tkunx tista' tintrebaħ faċilment. Il-quċcata tal-gholja mhijiex kbira ħafna, bħal fil-każ ta'

Herodion u Alexandreion, mhux bħal fil-każ ta' Masada, li hi ħafna ikbar. L-ispazju jindika li din kienet fortizza magħluqa fil-ħitan u fin-nofs tagħha kien jinsab il-palazz ta' Erodi. Tlieta mill-erba' torrijiet originali għadhom jidhru mhux ħażin. Il-palazz Erodjan kien maqsum f'żewġ partijiet, li kienu mifrudin minn triq pavimentata f'direzzjoni mit-tramuntana għan-nofsinhar. Fuq ix-xaqliba tal-lvant wiehed isib il-fdalijiet ta' bitha pavimentata, flimkien ma' ċisterna u banjijiet termali, li kienu komuni fil-fortizzi Erodjani kollha fid-deżert, bl-ambjenti tipiċi

Pożizzjoni strateġika ta' Makeronte

tal-*caldarium*, *tiepidarium* u *frigidarium*. Il-muntanja nfisha tinkludi sistema elaborata ta' ġwiebi tal-ilma, bħal fil-każ ta' Herodion u Masada, billi l-ilma kien kommodità prezzjuża fil-klima tad-deżert, u l-ilma tax-xita li tinzel rarament f'dawn l-inħawi irid jingabar malajr kemm jista' jkun b'tali mod li jimtlew il-ġwiebi halli jkun hemm ilma biżżejjed matul perjodi twal ta' nixfa. Fuq ix-xaqliba tal-punent tal-fortizza hemm il-fdalijiet ta' ġiebjha oħra, li fuqha jinsab il-*peristylum* (bitħa

miftuħa fil-palazz, imdawra bil-kolonna). Fuq ix-xaqliba tan-nofsinar tal-bitħa hemm il-fdalijiet ta' dak li l-arkeologi Franġiskani indikaw bħala t-*triclinium*, jew is-sala tal-pranzijiet. Dan l-ambjent jikkonsisti f'żewġ swali waħda tmiss mal-oħra, mifrudin minn ħajt. Il-fdalijiet tal-bażijiet tal-kolonna u l-kapitelli li nstabu fil-ġiebjha huma prova li din iż-żona kienet imżejna b'mod elaborat, u li kienet isservi għat-trattamenti uffiċjali tal-palazz.

Ma għandniex provi eżatti dwar fejn il-ġrajjet tal-martirju ta' Ġwanni seħħew eżattament. Dak li nafu hu li, jekk kif jistqarr Corbo, it-*triclinium* instab verament, allura dak kellu jkun il-post li fih seħħet il-ġrajja tal-Vangelu. Din is-sala doppja tal-pranzijiet jew *triclinium*, mifruda minn ħajt, kienet il-post li fih Erodji u l-mistednin tiegħu kienu jieklu. Jidher li Erodja u n-nisa l-oħrajn kienu qegħdin jieklu fis-sala l-oħra, li kienet tmiss mat-*triclinium* li fih kien hemm

is-sultan u l-mistednin irġiel. Ir-rakkont tal-Vanġelu jindika dan id-dettall interessanti, għaliex Mark jikteb: “Bint Erodja daħlet tiżfen, u għoġbot lil Erodi u lill-mistednin tiegħu” (Mk 6,22). Imbagħad jinnota li: “Dik harġet u marret tistaqsi lil ommha: ‘Tgħid x’nitolbu?’ ‘Ras Ġwanni l-Battista,’ wegħbitha dik. Malajr reġgħet daħlet tgħaġġel quddiem is-sultan, talbitu u qaltu” (Mk 6,24-25). Dan kollu jindika moviment tat-tfajla li tidhol fis-sala tal-pranzu tal-irġiel u toħroġ minnha biex tmur għand ommha fis-sala tal-pranzu tan-nisa, u bil-maqlub. Meta wiehed jieqaf f’din iż-żona tal-fortizza u jaqra r-rakkont tal-Vanġelu skont Mark dwar il-martirju ta’ Ġwanni l-Battista, jinnota kemm ir-rakkont isir ħaj. Sfortunatament għadna ma għandna l-ebda ħjiel dwar fejn seta’ kien jinsab il-ħabs, imma ċertament dan kien jinsab taħt l-art fil-qalba tal-muntanja taħt l-istess fortizza tad-deżert.

Fdalijiet arkeoloġiċi oħrajn fil-fortizza huma datati aktar tard minn dawkl li kien bena Erodi, u huma x’aktarx bini li kien sar mir-ribelli Lhud li kienu sabu kenn fil-ħitan tal-fortizza fis-sena 66 w.K. Fil-fatt is-sur li jdawwar il-fortizza, li minn fuqu wiehed jilmah dehra stupenda tal-Baħar il-Mejjet, juri wkoll fdalijiet ta’ ħajt ieħor mibni għad-difiza, li ma jikkorrispondix fil-linji tiegħu mas-swar originali tal-fortizza. Anke l-ġebel li intuza biex inbena dan il-ħajt hu differenti, u jutilizza materjal li kien diġà fil-post. Instabu wkoll fdalijiet ta’ fran, li jindikaw l-użu li r-ribelli

Lhud kienu għamlu mill-fortizza ta’ Makeronte sakemm damu jżommuha biex jinħbew fiha. Wara li r-Rumani qerduha għal kollox Makeronte ntesiet għal sekli shaħ, sakemm fi żmienna reġgħet ġiet irrestawrata biex saret wiehed mis-siti bibliċi interessanti fil-Ġordanja.

Ghejjun tal-informazzjoni

VIRGILIO CORBO OFM, *La fortezza di Macheronte. Rapporto preliminare della prima campagna di scavo* (8 settembre – 28 ottobre 1978), *Liber Annuus* Vol. 28, Jerusalem 1978, 217-238.

VIRGILIO CORBO OFM, *La reggia-fortezza erodiana. Rapporto preliminare alla seconda campagna di scavo* (3 settembre – 20 ottobre 1979), *Liber Annuus* Vol. 29, Jerusalem 1979, 315-326.

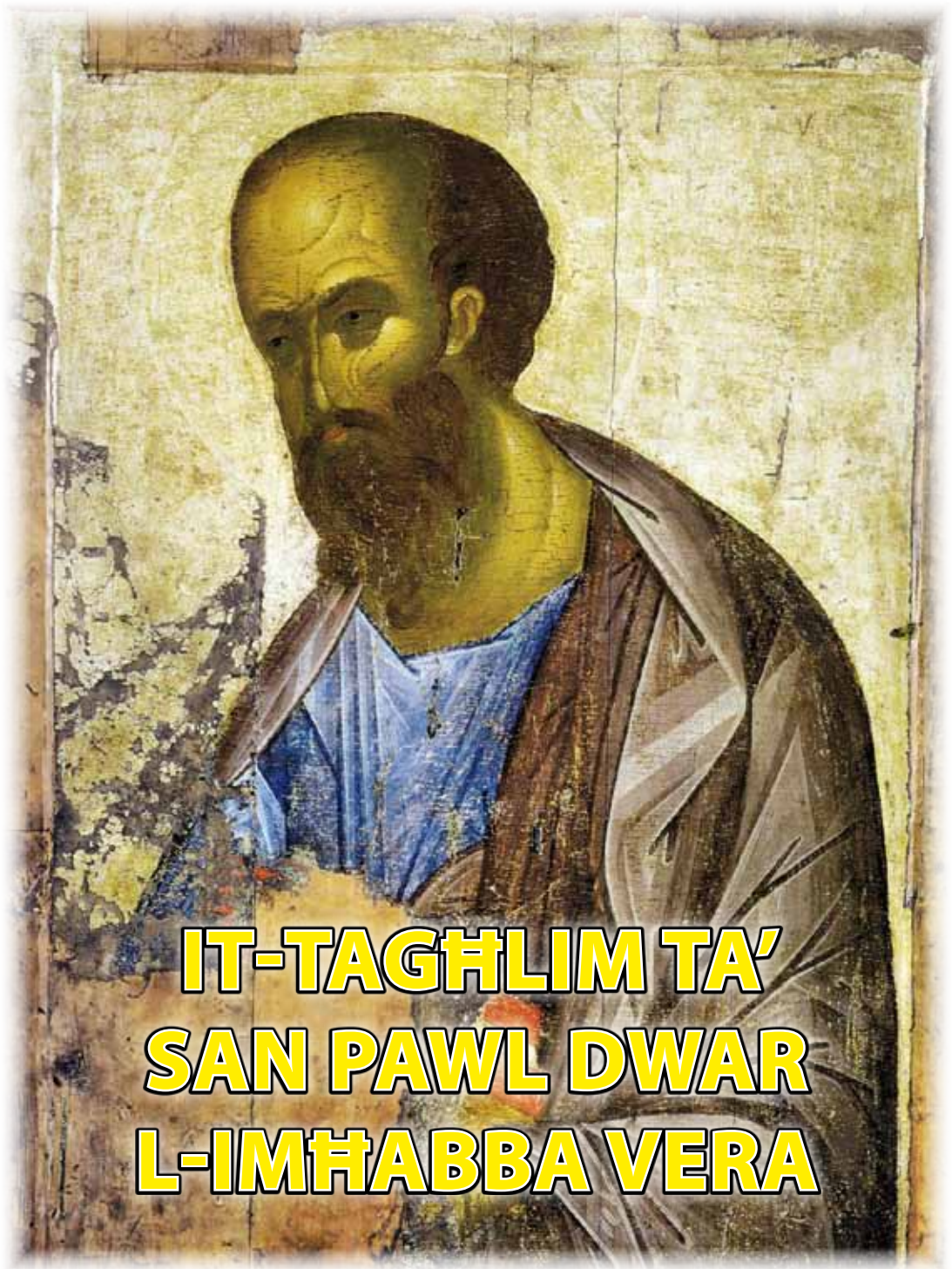
VIRGILIO CORBO OFM, *La fortezza di Macheronte (Al-Mishnaqa). Rapporto preliminare alla terza campagna di scavo* (8 settembre – 11 ottobre 1980), *Liber Annuus* Vol. 30, Jerusalem 1980, 365-376.

VIRGILIO CORBO OFM – STANISLAO LOFFREDA OFM, *Nuove scoperte alla fortezza di Macheronte. Rapporto preliminare alla quarta campagna di scavo* (7 settembre – 10 ottobre 1981), *Liber Annuus* Vol. 31, Jerusalem 1981, 257-286.

FRANCISCAN ARCHAEOLOGICAL INSTITUTE, Mount Nebo, Jordan:

<http://198.62.75.1/www1/ofm/fai/FAImachr.html>

IT-TAGĦLIM TA' SAN PAWL DWAR L-IMĦABBA VERA

Fr Charles Buttigieg

*“L-imħabba taf tistabar u thenn; l-imħabba m’hiġiex għajjura, ma tintefahx biha nfisha, ma titkabbarx fuq l-oħrajn; ma tagħmilx dak li mhux xieraq; ma tfittixx dak li hu tagħha, xejn ma tinkorla; ma żzommx f’qalbha għad-deni, ma tifrahx bl-ingustizzja, imma tifrah bil-verità; kollox tagħder, kollox temmen, kollox tittama, kollox tissaporti. L-imħabba ma tintemm qatt”
(1 Kor 13:4-8)*

It-Terminu ‘Imħabba’ f’San Pawl

Għal San Pawl l-‘imħabba’ hija **l-qofol tad-doni** kollha li jagħti Alla lill-bniedem. L-imħabba hija ċ-ċentru tal-ħajja nisranija u tal-ħajja tal-komunità. Nistghu ngħidu għalhekk li l-kelma u l-ħsieb tal-imħabba jidwu kontinwament fl-ittri kollha ta’ San Pawl. It-terminu li l-iktar li juża San Pawl għall-‘imħabba’, ibbażata fuq ir-rispett veru lejn xulxin b’rabta mal-imħabba divina, huwa l-verb grieg **agapao**. Infatti n-nominattiv **agape** insibuh 75 darba; il-verb **agapao** 34 darba; il-partiċipju (maħsub) **agapetos** 27 darba. Hija għalhekk imħabba vera u għalhekk differenti mit-termini l-oħra għall-‘imħabba’ li nsibu fil-grieg klassiku, per eżempju l-kelma *eros*, imħabba tal-

bniedem lejn innifsu.

Insibu f’San Pawl termini oħra li għandhom din ir-rabta mal-imħabba, per eżempju *eleo*, ‘li turi ħniena’, li nsibuh 12-il darba u n-nominattiv *eleos* ‘il-ħniena’, li nsibuha 10 darbiet; dejjem kwazi huma applikati għal Alla. Għandna kelmiet oħra marbuta mal-grieg *phileo*, per eżempju *philadelphia* ‘fratellanza’, jew ‘imħabba familjari’ li nsibuha darbtejn; *philanthropia*, ‘imħabba għall-umanità’ li nsibuha darba; *philema*, ‘bewsa’ li nsibuha 4 darbiet; *philotheos*, ‘li jhobb lil Alla’ insibuha darba; *philoxenia*, ‘ospitalità’ ukoll darba oħra.

L-Imħabba ta’ Alla fi Kristu

San Pawl jibni l-messaġġ tal-imħabba fuq **l-imħabba salvifika ta’ Alla fi Kristu** (bil-grieg: **agape**). Liema imħabba laħqet il-qofol

tagħha fuq is-salib: “Izda Alla uriena l-imħabba tiegħu meta Kristu miet għalina, aħna li konna għadna midinbin” (Rum 5:8); “Imma Alla, għani fil-ħniena tiegħu, bis-saħħa tal-imħabba kbira li biha ħabbna, meta aħna konna mejta minħabba fi dñubietna, tana ħajja għdida flimkien ma’ Kristu, bi grazzja intom salvi” (Ef 2:4-5). Din hija l-imħabba ta’ Alla għalina: “U din it-tama ma tqarraqx bina, għax l-imħabba ta’ Alla ssawbet fi qlubna permezz tal-Ispirtu s-Santu li kien mogħti lilna” (Rum 5:5); “Hekk hu għażilna fih, sa minn qabel il-holqien tad-dinja, biex inkunu qaddisa u bla tebgħa quddiemu fl-imħabba. Iddestinana li nkunu għalih ulied adottivi permezz ta’ Ġesù Kristu” (Ef 1:4-5). Il-bniedem jirrispondi għal din l-imħabba permezz tal-

fidi. Infatti l-imhabba f' San Pawl hija **marbuta mal-fidi**: “għax ahna smajna bil-fidi li għandkom fi Kristu Ġesù, u bl-imhabba tagħkom fi Kristu Ġesù u bl-imhabba tagħkom għall-qaddisin kollha” (Kol 1:4); L-imhabba hija possibbli għaliex il-fidi ta' Kristu twassal lin-nisrani biex jgħix hajja taseww għdida, mhix maħkuma iżjed mid-dnub jew mill-egoizmu imma mill-Ispirtu ta' Alla: “Inhegġgħkom, ħuti, permezz ta' Sidna Ġesù Kristu u permezz tal-imhabba tal-Ispirtu, tqabdu miegħi” (Rum 15:30); “biex skont il-għana tal-glorja tiegħu, jagħtikom li permezz tal-Ispirtu tiegħu, tissaħħu fil-bniedem ta' ġewwa, u li Kristu jgħammar f'qalbkom permezz tal-fidi, biex tniżżlu l-għeruf tagħkom fl-imhabba u fuqha tibnu hajjitkom. B'hekk tkunu tistgħu tifhmu, flimkien mal-qaddisin kollha, x'inhu l-wisa' u t-tul, il-gholi u l-fond tal-imhabba ta' Kristu; tagħrfu kemm din l-imhabba ta' Kristu tisboq kull għerf, biex timtlew bil-milja kollha ta' Alla” (Ef 3:16-19). Din l-imhabba mela tistedinna biex nemmnu fi Kristu u nħobbu lil xulxin.

L-Imhabba lejn il-Proxxmu

L-Imhabba għall-proxxmu hija għal San Pawl il-karatteristika l-iktar importanti tal-hajja nisranija. Dak kollu li għandna nagħmlu bhala nsara għandu jirrifletti din l-imhabba

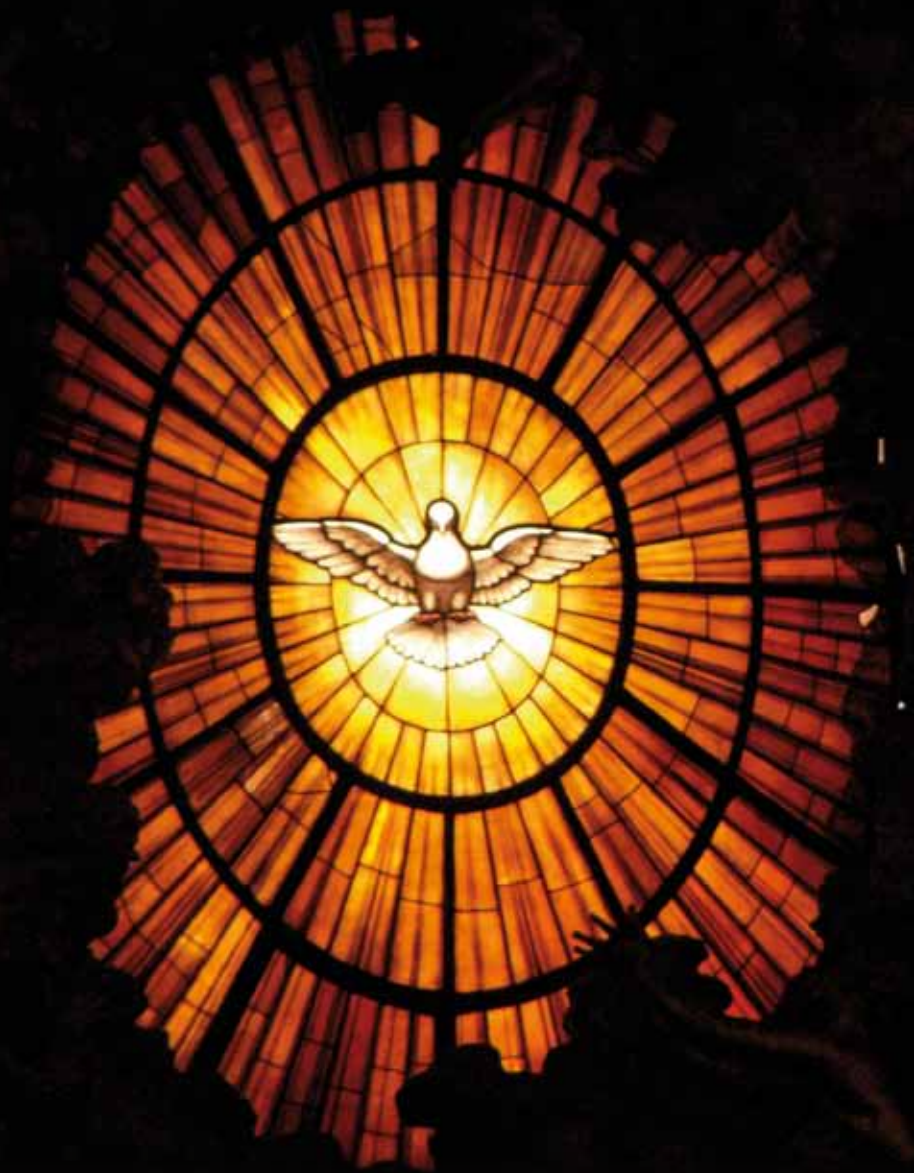
vera lill-proxxmu: “Ħa jsir kollox fostkom bl-imhabba” (1 Kor 16:14). Hija l-iktar karizma importanti: “Issa hawn fidi, tama u mhabba, it-tlieta jibqgħu. Il-kbira fosthom l-imhabba” (1 Kor 13:13). Din hija taseww il-glorja tal-imhabba ta' Alla fina li tidher fl-imhabba lejn il-proxxmu kif naraw tajjeb fil-kapitlu 13 tal-Ewwel Ittra lill-Korintin: “L-imhabba taf tistabar u thenn; l-imhabba m'hijjex għajjura, ma tintefaħx biha nfisha, ma titkabbarx fuq l-oħrajn; ma tagħmilx dak li mhux xieraq; ma tftittix dak li hu tagħha, xejn ma tinkorla; ma żzommx f'qalbha għad-deni, ma tifraħx bl-ingustizzja, imma tifraħ bil-verità; kollox tagħder, kollox temmen, kollox tittama, kollox tissaporti. L-imhabba ma tintemm qatt” (1 Kor 13:4-8).

L-Imhabba hija meqjusa u elenkata bhala **l-ewwel mill-frott tal-Ispirtu s-Santu**: “Il-frott tal-Ispirtu huma: l-imhabba, il-hena, is-sliem, is-sabar, il-ħniena, it-tjieba, il-fidi, il-hlewwa, ir-rażan. Kontra dawn ma hemmx liġi.” (Gal 5:22-23). Hija fuq kollox għal San Pawl il-baži tal-liġi: “Il-liġi kollha tingabar f'liġi waħda: ‘Hobb lil għajrek bhalek innifsek’” (Gal 5:14). Mela San Pawl iħares lejn din l-imhabba **bhala l-liġi ta' Kristu**: “Erfgħu t-tagħbija ta' xulxin, u hekk tkunu qegħdin tharsu l-liġi ta' Kristu” (Gal 6:2). L-imhabba hija l-qofol tal-liġi l-għdida fi Kristu: “Tkunu

obligati lejn hadd hlief li thobbu lil xulxin. Kull min ihobb iħares il-bqija tal-liġi. Għax il-kmandamenti: ‘La tagħmilx adulterju, la toqtolx, la tisraqx, la tkunx rgħib, u kull preċett ieħor, hu liema hu, kollha jingabru f'kelma waħda: ‘Hobb il-proxxmu tiegħek bhalek innifsek’. L-imhabba ma tagħmilx deni lill-proxxmu; mela l-imhabba hi l-milja tal-liġi.” (Rum 13:8-10).

San Pawl jesigi fuq kollox din **l-imhabba fil-qalba tal-hajja tal-komunitajiet** li kien jew qed jevangelizza, għaliex il-Knisja hija l-ġisem ta' Kristu, hija l-għaqda ta' bejn Alla u l-poplu tiegħu, hu għalhekk għandha tkun dan it-tempju ta' din l-imhabba vera. L-imhabba li twaħhad ma' xulxin il-membri kollha tal-ġisem f'armonija shiħa u unika: “U fuq kollox ilbsu l-imhabba li hi l-qofol tal-perfezzjoni” (Kol 3:14). Mingħajr l-imhabba dan il-ġisem tal-Knisja ma jistax jaħdem sew: “Qisu li l-imhabba tagħkom ma tkunx wiċċ b'ieħor; tagħmlux il-ħażen; żommu mat-tajjeb. Hobbu lil xulxin bħal ahwa; fittxu li tistmaw lil xulxin.” (Rum 12:9-10); “Habbirku biex iżzommu Spirtu wiehed bir-rabta tas-sliem: ġisem wiehed u ruħ waħda, l-istess kif kontu msejja għal tama waħda; Mulej wiehed, fidi waħda, magħmudija waħda.” (Ef 4:3-5).

L-insara għalhekk għandhom jieħdu ħsieb

xulxin: “B’hekk ma jkunx hemm firda fil-gisem, imma l-membri kollha jaħsbu f’xulxin: jekk membru jbati, ibatu lkoll miegħu; jekk membru jitfaħħar, jifirħu lkoll miegħu.” (1 Kor 12:25-26); “Ħalli nfittxu, mela, dak li jgħib is-sliem u dak li jservi għall-edifikazzjoni ta’ xulxin.” (Rum 14:19). Hija din it-tip ta’ imħabba **li tipprepara lin-nisrani sabiex jiltaqa’ u jilqa’ lil Kristu:** “U jien dan nitlob: li

l-imħabba tagħkom tikber u taktor dejjem iżjed bil-għerf u b’kull dehen, biex tistgħu tagħrfu tagħzlu l-aħjar, u mbagħad tkunu safja u bla ebda ħtija fil-jum ta’ Kristu” (Fil 1:9-10).

Bibliografija

BRUCE, F.F., *Paul. Apostle of the Heart set Free*, Grand Rapids (MI) 1977.

BUCKLEY, T.W., *Apostle to the Nations. The Life and Letters of St.*

Paul, Boston (MA) 1981.

Dizionario di Paolo e delle sue Lettere, G.F. HAWTHORNE – R.P. MARTIN – D.G. REID (eds.), Torino 2000.

GHIDELLI, C., *Un Anno con San Paolo, Lettera dell’Arcivescovo di Lanciano – Ortona per l’anno dedicato a San Paolo*, Torino 2008.

LIETZMANN, H., *An die Korinther I/ II*, Tübingen 1969.

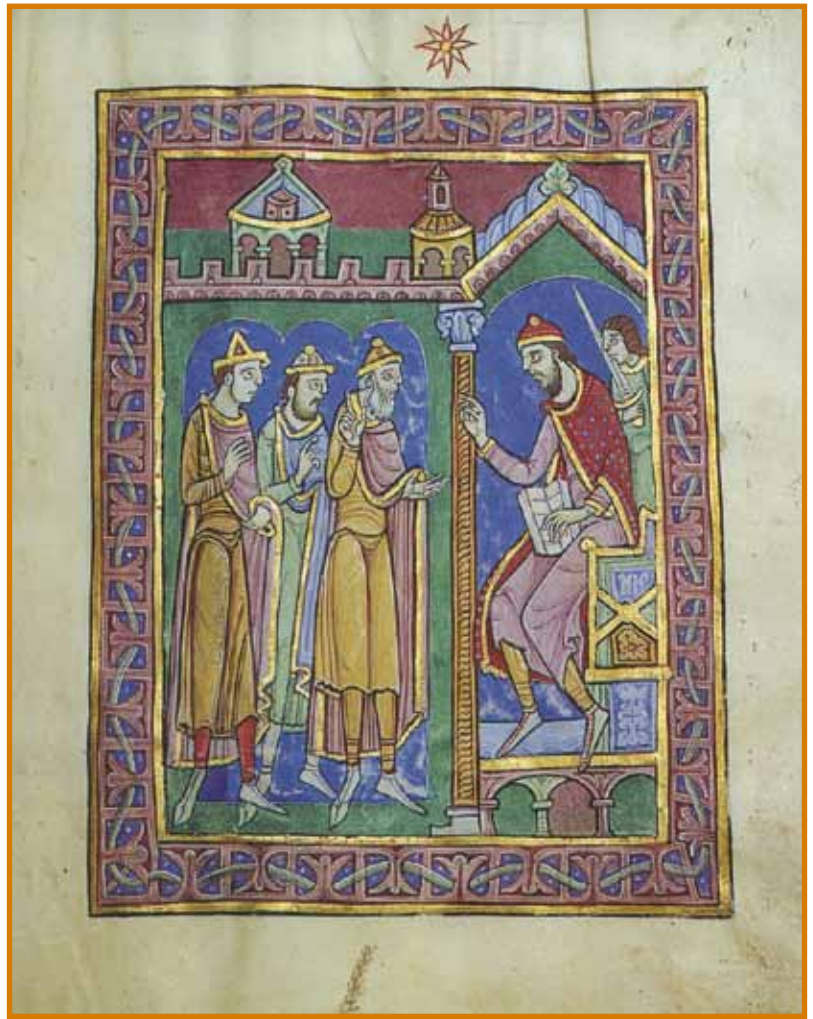

KIF KRISTU SAR IL-QASSIS IL-KBIR (2) (LHUD 2,17-18)

Mons. Lawrenz Sciberras

“Ghalhekk kellu jkun jixbah lil hutu f’kollox, biex ikun il-qassis il-kbir, hanin u fidil f’dak li ghandu x’jaqsam ma’ Alla, u biex ipatti għal dnuviet il-poplu. Ghax, billi hu stess bata u kien imgarrab, jaf jgħin lil dawk li huma fit-tigrib”.

L-applikazzjoni tas-salm 109 dwar is-sacerdozju ta' Kristu hemm bżonn li issa tiġi ċcarata. Dan għaliex ir-raġunament tal-ittra lil-Lhud kif wieħed jidhol mat-taqsimha tas-sacerdoti huwa differenti ħafna kemm minn dak tat-Testment il-Qadim kif ukoll minn dak tal-Ġdid Testment. "Għalhekk kellu jkun jixbah lil ħutu f'kollox, biex ikun il-qassis il-kbir, ħanin u fidil f'dak li għandu x'jaqsam ma' Alla, u biex ipatti għad-dnubiet tal-poplu". (Lhud 2,17).

Htieġa ta' għazla

Dan il-kliem però jaħsad

waħda sew lil kull min jaqrah u jirrifletti dwaru. Dan għaliex imur f'direzzjoni kontrarja madrawwa biblika tat-Testment il-Qadim. Għaliex filwaqt li fit-Testment il-Qadim jitkellem minn firda u għazla shiħa bejn il-qassis il-kbir u l-bqija tal-poplu, dan it-test tal-ittra lil-Lhud jitkellem minn "XEBH" ma ħutu l-bnedmin. It-Testment il-Qadim jeżiġi l-firda u l-għazla min-nies dejjem f'sens ta' qdusija, filwaqt li l-awtur ta' din l-ittra ma jirraġunax hekk, qed jaqleb waħda sew drawwa l-aktar qadima u għaziża għalihom. Halli naraw kemm dan huwa veru.

Sabiex wiehed ikollu kuntatt mar-realtà tas-sagru, il-Leviti tqiegħdu fil-ġenb, u ġew mifruda mill-bqija ta' ulied Iżrael. Tant hu veru dan li l-Leviti:

(a) ma kellhomx eredità bħall-bqija kollha tal-poplu Lhudi (Dt 18, 1-2).

(b) Iċ-ċensiment tagħhom sar separatament minn dak tal-oħrajn kollha (Num 1,47).

(ċ) Kemm f'Aron kif ukoll f'uliedu, din is-separazzjoni kienet wisq aktar tidher.

Dan qiegħed:

(i) fir-riti tal-konsagrazzjoni,

(ii) fl-offerti ta' numru kbir għas-sagrificċju tal-bhejjem (Lev 8),

(iii) Fil-preċetti horox tal-inda fa ritwali. Ara Levitiku 21, fejn jissemmew il-mejtin u l-vistu li għandu jsir lilhom, l-annimali impuri, l-offerti lil Alla u l-bqija

Il-qassis il-kbir

Minn dan kollu għalhekk jidher sew kemm il-qassis il-kbir deher qisu esseri maqtuġħ u magħżul fuq kull esseri maħluq ieħor. Mela bniedem ta' dinjità estrema u unika. Dan isahħu wahda sew il-ktieb ta' Ġozwè bin Sirak, is-Siraċide. L-awtur meta jitkellem mill-qassis il-kbir l-ewwel verb li juża huwa dak ta' "għolla" (Sir 45,6). Hawn is-sugġett huwa Alla. Mela huwa Alla li għolla lil Aron. Il-qassis

għandu jiġi mqiegħed fil-ġenb, magħżul u mifrud mill-bqija tal-poplu.

Is-Siraċide donnu ma jieqaf qatt milli jiddeskrivi l-GLORJA tal-qassis il-kbir meta jitkellem minn Aron. Dejjem biex juri l-kobor u d-dinjità tal-qassis il-kbir Xmun, is-Siraċide jagħmel użu u xebh mal-hwejjeg tas-sema: mela xemx, qamar, kwiekeb, qawsalla. "Kemm kien ikun imsebbah bil-poplu madwaru, meta kien johroġ mis-santwarju minn wara l-purtiera! Bħall-kewkba ta' filgħodu qalb is-shab, bħall-qamar fil-jiem meta jkun mimli; bhax-xemx tid di fuq it-tempju tal-għoli u bħall-qawsalla tilma' fi shab jiddi" (Sir 50, 5-7). Il-qassis il-kbir għalhekk huwa qiegħed f'zona tas-sema, għalih wahdu, mimli qdusija. Forsi grad oghla aktar minn hekk ma hemmx.

Dan kollu għalhekk il-qassis il-kbir qajjem doża kbira ta' għejra u ambizzjoni fost shabu li dawn ukoll riedu jieħdu f'idejhom din il-kwalità ta' sacerdozju. Eżempju klassiku huwa dak ta' Korah u l-klikka tiegħu. (Num 16). Dawn xewxu hafna nies kontra Mosè u hah Aron għalix huma wkoll riedu jieħdu is-setgha ta' qassisin. Imma meta ġew għall-prova jekk jingħadux mas-sacerdoti il-Mulej dan sahan bil-kbir u wieġeb: "Warrbu min-nofs din il-ġemgħa, ha neqridhom ilkoll f'salt wiehed" (Num 16, 21).

Kuntrast qawwi

Fl-isfond ta' dan kollu, l-ittra lil-Lhud tippreżenta kuntrast tassew qawwi. Hija teħodha direttament mal-mentalità u l-imġiba tal-qassisin il-kbar ta' dak iż-żmien. Għalihom dan l-unur u dover kien l-oghla grad li wiehed jista' qatt jilhaq u jasal għalih. Xi drabi l-qassis il-kbir, biex jasal sa hawn, huwa kien juża mezz tassew hżiena u anke illeċiti. Tebgha oħra f'din il-kariga hekk għolja kienet, meta kien ikun l-istess sultan li jagħzel hu lil min irid u lil min jaqbilla u jagħmlu qassis il-kbir. Eżempju tipiku huwa dak tas-sultan Erodi l-Kbir.

Issa dan dollu kien imur kontra d-direzzjoni li ha Ġesù fil-mixja tiegħu. Biex jasal sa hawn Ġesu rrinunzja u ċahad għal kull forma ta' privileġġ, u minflok ma żamm ruħu 'l fuq min-nies, Ġesù sar jixbahhom f'kollox. Mhux biss imma laqa' kull forma kbira ta' umiltà meta ha l-passjoni u l-mewt tas-salib, mewt ta' wiehed infami u xxellerat jekk mhux ukoll mewt ta' sahta minn l-istess Alla!!

Meta l-awtur tal-ittra qal li "kellu jkun jixbah lil hutu f'kollox" (Lhud 2,17), huwa kien qed jahseb għal din is-sitwazzjoni u mhux biss fl-Inkarnazzjoni imma fuq kollox l-passjoni u l-mewt redentiva. Kellu raġun hafna snin wara San Iljun il-Kbir jikteb: "*Incarnatio sine passione non fuit opus*

redemptionis”. Is-sacerdozju ta’ Kristu kien tassew wiehed ta’ xejn, ta’ ċkunija, ta’ qadi, ta’ servizz u tbatija.

Imġibiet kontrarji

Dan l-atteggjament ta’ tbatija u mewt kien imur kollu kontra kull idea tradizzjonali tal-Lhud l-aktar reliġjużi f’relazzjoni mal-qassis il-kbir. Dawn billi kellhom idea tant għolja lejn il-qdusija tal-qassis, kienu dejjem hsiebhom għal firdiet u għazliet ritwali. Għal dawn il-Lhud ortodossi, li l-qassis il-kbir jithallat kompletament mal-membri l-oħra tal-poplu komuni, din kienet xi haġa assolutament inkompatibbli mal-hsieb għoli li huma kellhom tal-qassis.

Għalihom, il-qassis il-kbir ma seta’ qatt ikollu l-iċken kuntatt mal-mewt. Dan għaliex ma hemm ebda affinità bejn it-tahsir tal-mewt u Alla. Il-qassis il-kbir ma kellu ebda dritt li jagħmel il-vistu għal hadd, anqas għal ommu jew missieru (Lev 21,1). Dan għaliex hekk ikollu kuntatt mal-mewt. U l-ġrajja ta’ mewt u l-pożizzjoni ta’ qassis il-kbir kienu f’konflitt qawwi ma’ xulxin.

Il-misteru tal-Ghid Mogħdija

Ġesù però sar qassis il-kbir minhabba t-tbatijiet li sofru u l-mewt li liberament mar għaliha. Hekk offra lilu nnifsu solidali ma’ hutu l-bnedmin kollha, mingħajr ebda għazla ta’ xejn. Ġesu kien il-qassis li joffri u l-istess offerta maqtula lil Alla Missieru.

Issa milli jidher kienet il-meditazzjoni dwar il-passjoni, il-mewt u il-qawmien glorjuż li wassal l-awtur tal-ittra biex jaqleb kull prospettiva u raġunament. Dan għamli billi nsista aktar fuq is-solidarjetà ma’ hutu bnedmin, u warrab l-idea ta’ għazla ritwali. Dan il-misteru għandu valur shiħ tal-konsagrazzjoni sacerdotali. Ġesù kompli dan is-sacerdozju billi warrab kull forma ta’ separazzjoni legali, mela riti, oġġetti, ikel, drawwiet u l-bqija. U daħal aktar bis-shiħ ma’ u fost hutu billi henn, talab u offra lilu nnifsu għalihom. Aktar ‘il fuq minn daqshekk, Ġesu żgur li ma setax jasal!!

Ġesu tbaxxa u aċċetta kull forma ta’ miżerja umana biex hekk bil-fatti jkun ta’ solliet u għajjnuna għal hutu kollha l-bnedmin. Fit-tbatija u l-mewt Ġesu wera l-ogħla forma ta’ mhabba. Hekk il-bniedem skopra issa tassew min hu l-veru qassis il-kbir u liema hija tassew il-missjoni tiegħu. Izda Alla l-Missier inkuruna lil Ibnu Ġesù bil-glorja u dan għamli mhux le minhabba s-separazzjonijiet legali daqs kemm grazzi għal aċċettazzjoni shiħa ma’ hutu l-bnedmin – sar bħalhom.

It-tbatijiet umani kienu hemm, il-mewt, id-dnub il-mard kollha ezistew. Ġesu niżel sal-qiegħ nett ta’ din il-miżerja umana, imma issa bidel kollox. Ġesu għamel u aċċetta mit-tbatijiet u mill-mewt okkazjoni ta’ mhabba estrema. Hekk mela għandna naħsbu dwar dan is-sacerdozju ta’ Kristu.

**IT-TALB U L-KELMA
TA' ALLA
FL-EŻORTAZZJONI
APPOSTOLIKA
VERBUM DOMINI**

P. Marcello Ghirlando ofm

It-tielet titlu tat-tieni parti tal-Eżortazzjoni Apostolika *Verbum Domini* jithaddet fuq Il-Kelma ta' Alla fil-Ħajja tal-Knisja (numri 72 - 89). Fin-numri 86 u 87 il-Papa jikteb żewġ paragrafi sbieħ fuq kif għandna naqraw il-Kelma ta' Alla f'attegġjament ta' talb. Fil-prattika jurina kif għandna nitolbu bl-Iskrittura Mqaddsa, talb li jissejjah *lectio divina*. Halli nimxu pass pass ma' dak li jipponielna Benedittu XVI.

Pedament ta' kull spiritwalità nisranija

L-atteggjament ta' talb quddiem il-Kelma ta' Alla huwa element fundamentali tal-ħajja spiritwali ta' kull min jemmen, f'kull stat u f'kull ministeru fi ħdan il-Knisja. Il-Papa jistqarr bla tlaqliq: "Il-Kelma ta' Alla hija l-pedament ta' kull spiritwalità nisranija awtentika". Kien għalhekk li waqt is-Sinodu sar riferiment għal dak li kien inkiteb fil-Kostituzzjoni Dommatika fuq ir-Rivelazzjoni Divina, *Dei Verbum*, fin-numru 25: "Jersqu għalhekk il-fidili bil-qalb lejn il-Kotba Mqaddsa sew fil-liturġija mqaddsa moghnija bil-kelma ta' Alla, sew permezz tal-qari devot, sew permezz ta' inizjattivi addattati għal dan l-iskop jew għajnuniet oħra li, bl-approvazzjoni u bl-apoġġ

tal-isqfijiet, qegħdin illum, b'mod ta' min ifahħru, joktru u jixterdu kullimkien. Imma għandhom jiftakru li l-qari tal-Iskrittura Mqaddsa għandu jkollu miegħu wkoll it-talb biex jista' jkun hemm taħdita bejn Alla u l-bniedem; għax 'meta nitolbu, ahna nitkellmu miegħu; meta naqraw il-Kelma ta' Alla, ahna nisimgħu lilu.'"

Il-Konċilju Vatikan II, fil-fatt, ried jerga' ilaqam il-Knisja fit-tradizzjoni ta' Missirijiet il-Knisja li dejjem hegġet lill-insara jersqu lejn il-Kelma ta' Alla f'atteggjament u fi spirtu ta' talb. Is-silta mid-*Dei Verbum* li l-Papa jikkwota taghlaq b'dik il-kelma sabiħa ta' Santu Wistin. Origene, wiehed mill-imgħallma l-kbar tal-Iskrittura, ukoll jinsisti li biex wiehed jifhem aħjar l-Iskrittura Mqaddsa aktar milli studju jeħtieġ

li wiehed ikun qrib Kristu u jgħix ħajja ta' talb. Kien konvint illi l-aħjar mod biex tagħraf lil Alla hu permezz tal-imħabba.

Hawnhekk il-Papa jikkwota silta mill-*Ittra lil Girgor* li dan l-istess Origene kien kiteb: "Iddedika lilek innifsek għall-qari tal-Iskrittura Mqaddsa; kun perseveranti f'dan. Aqra bl-intenzjoni li temmen u tingħoġob minn Alla. Jekk waqt il-qari issib ruhek quddiem bieb maghluq, habbat u jkun miftuħ għalik minn dak il-ħarries li fuqu Gesù qal, 'Dak li jħares il-bieb jifthu'. Meta tiddedika lilek innifsek għall-*lectio divina*, fittex bil-għaqal u b'fiduċja f'Alla għas-sens tal-Iskrittura Mqaddsa li huwa moħbi fil-milja tiegħu fiha. Imma tkunx kuntent biss li thabbat u tftttx: biex tifhem il-ħwejjeg ta' Alla huwa assolutament

neċessarju t-talb. Għalhekk il-Feddej tagħna ma qalilniex biss: “fittxu u ssibu’ u ‘habbtu u jifthulkom’, imma žied ukoll, ‘itolbu u jingħataikom’.

F’għaqda mal-Knisja

Hawnhekk il-Papa juri wkoll illi f’dan kollu wiehed irid dejjem jersaq lejn l-Iskrittura Mqaddsa f’għaqda mal-Knisja. Ma nistgħux nersqu lejn l-Iskrittura b’mentalità individwalistiku għaliex il-Kelma ta’ Alla ngħatat lilna biex tibnina fl-għaqda u tgħaqqadna flimkien fil-Verità fil-mixja tagħna lejn Alla. Veru, hija Kelma indirizzata lejna personalment; imma hija wkoll Kelma li neċessarjament trid tibni l-komunità, trid tibni l-Knisja.

F’diskors li l-Papa kien għamel lill-istudenti tas-Seminarju Maġġuri ta’ Ruma fid-19 ta’ Frar 2007, hekk kien stqarr: “Qari flimkien tal-Iskrittura huwa importanti ħafna, għaliex is-suġġett ħaj tal-Iskritturi Mqaddsa huwa l-Poplu ta’ Alla, hija l-Knisja...l-Iskrittura mhijex xi haġa tal-passat, għaliex is-suġġett tagħha, il-Poplu ta’ Alla mnebbah minn Alla nnifsu, huwa dejjem l-istess, u għalhekk il-kelma hija dejjem ħajja fis-suġġett ħaj. Huwa importanti li taqra u tagħmel esperjenza tal-Iskrittura f’għaqda mal-Knisja, jiġifieri, max-xhieda l-kbar għal din il-kelma, minn Missirijiet il-Knisja tal-bidu sal-qaddisin ta’ żminijietna, sal-maġisteru tal-ġurnata tallum”.

Għalhekk il-post privileġġjat biex wiehed jisma’ fi spirtu ta’ talb il-Kelma ta’ Alla hija l-liturġija u, b’mod partikulari, l-Ewkaristija, li fiha il-Kelma hija ħajja u taħdem fostna. (It-tieni titlu ta’ din it-tieni parti tal-Eżortazzjoni Appostolika hija kollha ddedikata għal din it-tema: Il-Liturġija bhala l-post privileġġjat għas-smiġh tal-Kelma ta’ Alla).

Hawnhekk, jidhirli jien, il-Papa johroġ b’intuwizzjoni tassew sabiha. Hu jghid illi f’ċertu sens il-qari tal-Kelma ta’ Alla msieheb bit-talb, personali u kommunitarju, irid ikun dejjem marbut maċ-ċelebrazzjoni tal-Ewkaristija. Bħalma l-adorazzjoni Ewkaristika tħejji, takkumpanja u tkompli ċ-ċelebrazzjoni

tal-Ewkaristija, daqshekk iehor il-qari fi spirtu ta' talb personali u komunitarju tal-Kelma ta' Alla, tnejji, takkumpanja u tappfondixxi dak li l-Knsija tiċċelebra meta xxandar il-Kelma fil-kuntest tal-Liturġija.

Il-Lectio Divina

In-numru 87 il-Papa jikteb fuq il-kif titlob bil-Kelma ta' Alla u jaghti mudell ta' kif wiehed jista' jipprattika l-*lectio divina* (it-talb fuq il-Kelma ta' Alla). Hu jistqarr li il-*lectio divina* hija “mhux biss kapaċi tiftaħ it-teżori tal-Kelma ta' Alla lill-fidili imma wkoll tlaqqagħhom ma' Kristu, il-Kelma hajja ta' Alla”.

Hawnhekk il-Papa jipproponi l-mument i baziċi ta' kif wiehed jista' jitlob bil-Kelma ta' Alla. Il-*lectio divina* tibda bil-qari attent tas-silta mill-Kelma ta' Alla (*lectio*). Din turi x-xewqa tagħna li nifhmu l-kontenut veru tas-silta. F'dan il-mument wiehed jista' jsaqsi lilu nnifsu: x'inhi

tgħid is-silta biblika fiha nnifisha? Huwa importanti li nippruvaw nifhmu x'tgħid is-silta fiha nnifisha. It-tieni mument huwa l-mument tal-meditazzjoni (*meditatio*). Huwa l-mument li fih nistaqsu lilna nfusna: x'inhi tgħidli s-silta biblika? Hawnhekk irridu nhallu lilna nfusna niġu sfidati mill-Kelma li biha qed nitolbu, kemm bħala persuni individwali u kemm bħala komunità. Wara jmiss il-mument tat-talb (*oratio*) li bih nagħtu twegiba għal mistoqsija oħra: x'se ngħidulu lill-Mulej bħala twegiba għall-Kelma tiegħu. Kull talb huwa siewi: kemm jekk nroddu hajr lil Alla, kemm jekk infahhruh, kemm jekk nitolbu għall-oħrajn, kif ukoll jekk nipprezentawlu l-htigijiet tagħna. Bit-talb nirċievu l-qawwa tal-bidla li tiġi mill-istess Kelma ta' Alla. Il-*lectio divina* tagħlaq bil-kontemplazzjoni: nippruvaw nirċievu minn Alla d-don li nkunu fir-rieda tiegħu. Nistgħu nsaqsu lilna nfusna: x'bidla tal-moħħ, tal-qalb u tal-ħajja qed jitlob minni l-Mulej? Il-Kelma tgħinni nagħmel l-aħjar għazliet fid-dawl tas-sejha nisranija tiegħi, bħalma jheggeg Pawlu fl-Ittra lir-Rumani 12, 2: “Timxux max-xejra ta' din id-dinja, iżda nbidlu skont it-tigdid ta' fehmielkom, biex isehhilkom tagħrfu x'inhi r-rieda ta' Alla, x'inhu t-tajjeb li jogħgħbu, x'inhu perfett”.

Hawnhekk il-Papa jfakkar

il-kelma qawwija li nsibu fl-Ittra lil-Lhud 4, 12: “Il-Kelma ta' Alla hija hajja u qawwija, taqta' aktar minn xabla b'zewġt ixfar; hija tinfed sa tifred minn xulxin ir-ruħ u l-ispirtu u l-ġogi u l-mudullun; u tgharbel il-ħsbijiet u l-fehmiet tal-qalb”. Il-proċess tal-*lectio divina* isib il-milja tiegħu fl-azzjoni (*actio*): meta ħajjitna issir don ta' mħabba lill-oħrajn.

Dan il-mod ta' talb bil-Kelma ta' Alla, il-Papa jipproponi lil-kulhadd: lill-Isqfijiet, lis-sacerdoti u lill-kandidati għas-sacerdozju, lir-Reliġjużi, lill-mizzewġin u l-familji u lill-insara kollha (ara: numri 78-85).

Marija, mudell tas-smigh

Il-Papa jara f'Marija is-sintesi u l-milja ta' dan il-proċess. Għal kull nisrani Marija hija l-mudell ta' kull min jixtieq jilqa' b'doċilità l-Kelma ta' Alla, hi li dejjem ghozzot il-Kelma f'qalbha kif jinsisti San Luqa (2, 19; 2, 51). B'dan l-atteggjament hija sabet l-għaqda profonda li tgħaqqad, fil-pjan ta' Alla, il-ġrajjet, l-azzjonijiet u l-ħwejjeġ li setgħu jidhru mifruda minn xulxin.

Interessanti kif il-Papa jagħlaq dan il-paragrafu. Ifakkar lill-insara li t-talb bil-Kelma ta' Alla jista' jiġi offrut biex wiehed jikseb l-indulġenza kemm għalih innifsu kif ukoll għall-erwieħ tal-mejtin. “Nixtieq infakkar ukoll f'dak li s-Sinodu ippropona fuq

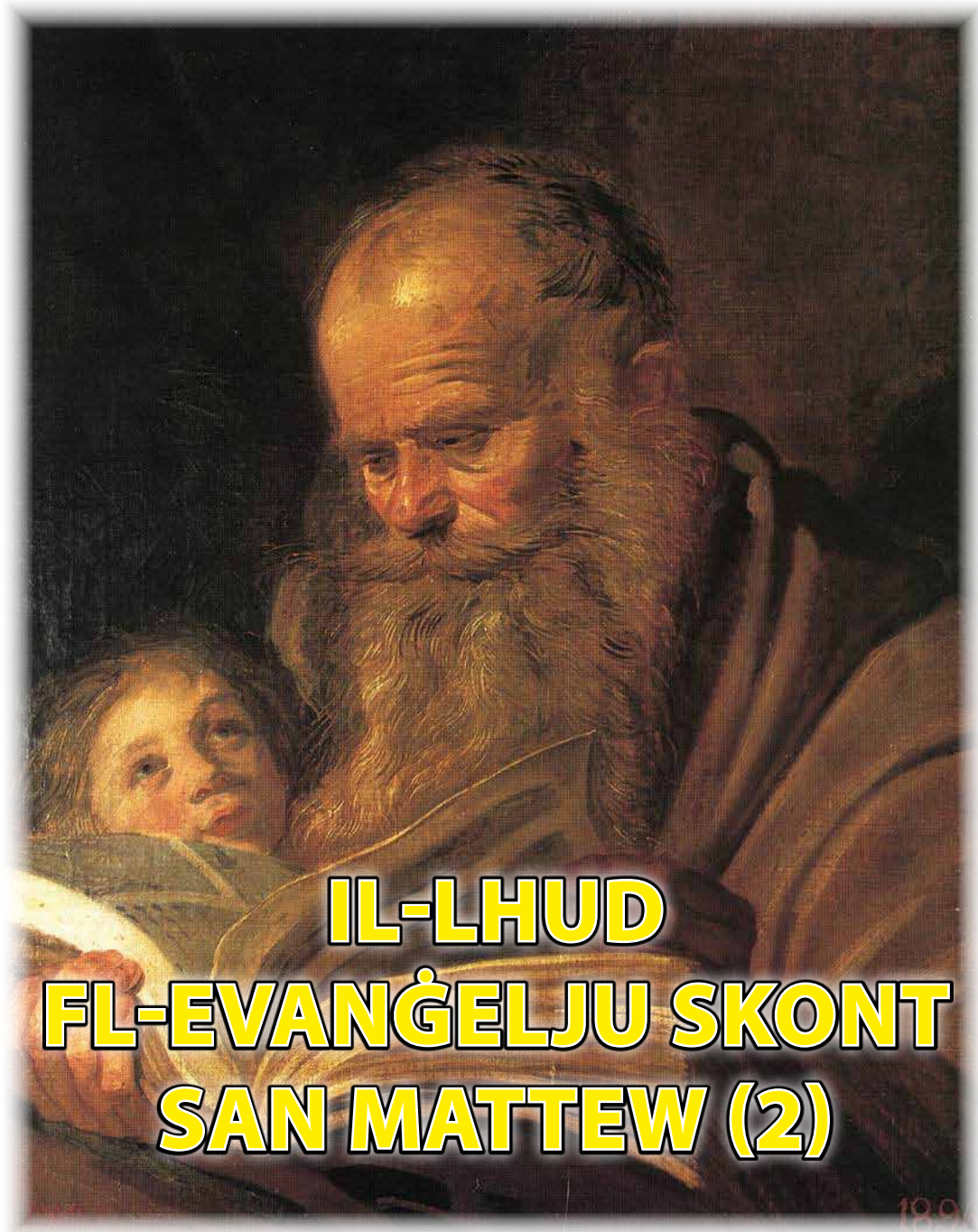
l-importanza tal-qari personali tal-Iskrittura, anke bhala Prattika li taghtina l-possibilità, skont il-kundizzjonijiet tas-soltu tal-Knisja, li naqilghu indulgenza kemm personalment kif ukoll għall-erwieh ta' hutna li hallewna. Il-prattika tal-indulgenzi hija mlaqqma fid-duttrina tal-merti infiniti ta' Kristu – li l-Knisja bhala qaddejja tal-fidwa, tqassam u tapplika, imma timplika wkoll dik id-duttrina tax-xirka tal-qaddisin, u tghallimna li fil-mod li aħna magħqudin ma' Kristu, daqshekk iehor magħqudin ma' xulxin, u l-hajja sopranaturali ta' kull wieħed minna tista' tkun ta' gid għall-ohrajn”.

“B'hekk, il-qari tal-Kelma ta'

Alla, iqawwina fil-mixja taghna ta' penitenza u konverzjoni, iseddaqna fis-sens ta' appartenenza għall-Knisja, u jghinna nikbru fil-familjarità ma' Alla. Kif ighid Sant'Ambrog: ‘Meta niehdu f’idejna l-Iskrittura bil-fidi u naqrawhom mal-Knisja, nergghu nimxu ma' Alla fil-ġnien”.

F'dan il-kuntest, f'nota tal-Penitenterija Apostolika tas-16 ta' Lulju 1999, insibu miktub hekk: “Indulgenza Plenarja tinghata lill-insara li jaqraw b'devozzjoni u jitolbu bl-Iskrittura Mqaddsa, minn test approvat mill-Knisja, almenu għal nofs siegħa; jekk iż-żmien ikun inqas, jistgħu jirċievu indulgenza parzjali”.

Rev. Dr Martin Micallef ofm cap

Fl-ewwel parti ta' dan l-artiklu, harisna lejn il-mod kif San Matthew jitkellem fuq il-kittieba u l-Fariżej, is-sinagoga, il-Knisja, it-trasferiment tas-Saltna tas-Smewwiet u l-qabar vojti. Ir-referenzi li pprezentajna dwar dawn il-hames punti jaghtuna indikazzjoni li l-Knisja li għaliha kien qed jikteb San Matthew kienet inqatgħet mill-istrutturi tal-Ġudaiżmu. Fit-tieni parti ta' dan l-artiklu se nipprezentaw aktar testi minn dan l-Evangeliu li jehduna f' din id-direzzjoni.

Dan se nagħmluh billi neżaminaw tliet parabboli ta' Ġesù li nsibuhom f' Mt 21-22, jiġifieri, fl-aħħar ġimgha ta' Ġesù meta huwa kien f' Ġerusalemm. Hemmhekk huwa jidhol f' diversi konflitti mal-mexxejja reliġjużi Lhud li fl-aħħar iwasslu għall-passjoni u l-mewt tiegħu.

Il-Parabbola taż-Żewġ Ulied (Mt 21,28-32)

Din il-parabbola li nsibuha rrakkuntata biss f' San Matthew tagħmel parti mill-attività ta' Ġesù f' Ġerusalemm li tibda f' 21,1 bid-dahla ta' Ġesù f' din il-belt, segwita mill-episodju ta' Ġesù fit-tempju (vv. 12-17), is-saħta fuq is-siġra tat-tin (vv. 18-22), u l-konflitt fuq il-mistoqsija li ssir lil Ġesù fuq l-awtorità li biha kien qed jagħmel dan kollu (vv. 23-27).

Il-parabbola hija indirizzata lill-mexxejja reliġjużi Lhud jew ahjar lill-“qassisin il-kbar u x-xjuħ tal-poplu” li kienu preżenti jisingħu lil Ġesù u li jissemmew fil-v.32 meta huma staqsew: “Int b'liema setgħa qieghed tagħmel dan kollu?” B'dan f'moħħna rridu nippruvaw nifhmu l-messaġġ ta' din il-parabbola u taż-żewġ parabboli l-oħra li Ġesù jtenni immedjament wara.

Il-parabbola tibda billi tinfurmana li kien hemm missier li kellu żewġ ulied. Dan il-missier resaq fuq ibnu l-kbir, u qallu: “Ibni, illum

mur aħdem l-għalqa tad-dwieli” (21,28). Ir-referenza għall-għalqa tad-dwieli hawnhekk tirreferi għal Iżrael, minhabba li fit-Testment il-Qadim, id-dielja hija wahda mis-simboli mogħtija lil dan il-poplu.

It-tweġiba negattiva ta' dan l-ewwel iben fil-v.29: “Ma rridx” turi ribelljoni kontra l-awtorità tal-missier, xi haġa li kulturalment ma kinetx aċċetta fis-soċjetà ta' żmien Ġesù.¹ B'danakollu, fl-istess vers naqraw kif dan l-iben “biddel il-fehma u mar.” Il-kelma ‘biddel il-fehma’, bil-Grieg: *metameletheis*, proprjament hija kelma marbuta mal-*indiema/konverżjoni*.² Fit-test Grieg din il-kelma nerġġhu niltaqgħu magħha lejn l-aħħar tal-parabbola fil-v.32 fejn tintuża għal dawk li baqgħu ma bidlux il-fehma tagħhom. Bl-użu ta' din il-kelma, mela, din il-parabbola mhijiex sempliċement qed tghidilna li dan l-iben biddel fehmtu, iżda xi haġa aktar minn hekk. Filwaqt li dan l-iben biddel fehmtu, hu fil-fatt kien qed ‘jikkonverti’, jiġifieri, hu kien biddel il-mod tal-hsieb tiegħu biex b'hekk obda dak li missieru kien talab minnu.

Wara dan, inkomplu naqraw kif il-missier resaq fuq ibnu l-ieħor u talbu l-istess bħalma kien talab lil huh. Dan it-tieni iben iżda wieġeb l-oppost ta' huh, billi dan qabel li jmur: “Arani sejjer, sidi”, imma fil-fatt “ma mar

xejn” (v.30). B'hekk, dak li deher bħala iben ubbidjenti, fil-fatt wera li kien iben dizubbidjenti. L-atteġjament ta' dan l-iben meta jindirizza lil missieru bħala “Sidi” [bil-Grieg: *kyrios*], li fl-Iskrittura huwa titlu mogħti wkoll lil Alla, ifakkarna f' 7,21 meta Ġesù jgħid: “Mhux kull min jgħidli, *Mulej, Mulej* [bil-Grieg: *kyrie, kyrie*] jidhol fis-Saltna tas-Smewwiet, iżda min jagħmel ir-rieda ta' Missieri.”

Fl-aħħar tal-parabbola, Ġesù għalhekk jistaqsi lil dawk li kienu qed jisingħu: “Min minnhom it-tnejn għamel ir-rieda tal-Missier?” (21,31). Il-qassisin il-kbar u x-xjuħ tal-poplu wegħbu: “L-ewwel wieħed” (v.31). Din it-tweġiba li tohroġ ċara mill-parabbola. Ġesù iżda joffendihom meta jkompli jispjega li l-iben l-ieħor kien dak li fil-fatt jirrappreżenta l-hajja tagħhom.

“Għax Ġwanni gie għandkom miexi fit-triq tal-ġustizzja, u intom ma emmintuhx iżda l-pubblikani u n-nisa tat-triq emmnuh; u għalkemm intom rajtu dan kollu, bqajtu sal-aħħar ma biddiltux il-fehma tagħkom, u ma emmintuhx” (v.32). Min-naħa l-oħra, Ġesù jxebbah “il-pubblikani u n-nisa tat-triq” mal-ewwel iben li biddel fehmtu/ikkonverta. Dan jidher fil-mod kif dawn aċċettaw il-predikazzjoni ta' ndiema ta' Ġwanni l-Battista u ta' Ġesù! Huwa għalhekk li

Ġesù jkompli jgħid lill-mexxejja reliġjużi Lhud li kienu qed jisimgħu li huma l-pubblikani u n-nisa tat-triq li “dehlin qabilkom fis-Saltna ta’ Alla” (v.31).

Hawn min interpreta l-verb użat hawnhekk “dehlin qabilkom” [bil-Grieg: *prosago*] bhala wiehed li jfisser li l-qassisin il-kbar u x-xjuħ ser jiġu esklużi milli jidhlu fis-Saltna f’kuntrast mal-pubblikani u n-nisa tat-triq.³ Imma dan il-verb li fit-Testament il-Ġdid jissemma mal-20 darba, hafna drabi jfisser sekwenza ta’ żmien. F’dan il-kuntest, mela,

30 ❖ L-ART IMQADDA ❖ APRIL - ĠUNJU 2012

jfisser li tidhol qabel u mhux esklużjoni.⁴ Il-bieb mela kien għadu miftuħ imqar għall-għedewwa ta’ Ġesù kemm-il darba dawn jikkonvertu lejn il-messaġġ ta’ Ġesù.

Il-Parabbola tal-Għalqa tad-Dwieli (Mt 21,33-46)

It-tieni parabbola ssegwi dik ta’ qabilha fejn Ġesù jidher li kien għadu qed jindirizza lill-istess udjenza meta jgħid: “Isimgħu parabbola oħra...” (v.33). Il-parabbola tibda b’serje ta’ verbi li jirriflettut dak li naqraw f’Is 5,1-7,⁵ fejn wiehed,

sid ta’ għalqa “hawwilha bid-dwieli; tellgħalha hajj tas-sejjieh madwarha, haffer magħsar fiha, u bnielha torri; u qabbilha lil xi bdiewa. U siefer f’art oħra” (Mt 21,33). Id-differenza ewlenija bejn Isaija 5 u din il-parabbola hija li fit-test ta’ Isaija l-problema tas-sid hija l-għalqa tad-dwieli, filwaqt li f’din il-parabbola il-problema tas-sid huma l-bdiewa għax meta “wasal żmien il-frott, baġhat il-qaddejja tiegħu għand dawk il-bdiewa biex jiġbrulu l-frott li kien imissu” (v.34) u dawn “qabdu lill-qaddejja, u lil wiehed sawtuh, lil iehor qatluh, u lil iehor haġġruh” (v.35).

F’kelma oħra, f’din il-parabbola bhall f’dik ta’ qabilha, l-għalqa tad-dwieli tibqa’ tintuża bhala referenza għal Izrael, il-poplu li Alla wera imhabba kbira lejha.⁶ F’din il-parabbola iżda rridu ninnutaw ukoll kif is-sid ma jeqridtx l-għalqa tad-dwieli, kif lanqas ma jhawwel għalqa tad-dwieli ġdida. Huma l-bdiewa, jiġifieri, il-mexxejja reliġjużi Lhud li huma l-problema u li fl-aħħar posthom jোধdullhom xi hadd iehor. Huwa b’dan f’moħħna li rridu nippruvaw nifhmu din il-parabbola, jiġifieri, fil-kuntest tal-istorja tas-salvazzjoni⁷ li fiha Alla baġhat tant profeti imxebbhin f’din il-parabbola mal-qaddejja li ġew ittrattati tant hazin. Hekk il-Profeta Ġeremija kien imsawwat (Ġer 20,2); Urija l-profeta,

qatlul (Ġer 26, 21-23), kif għamlu wkoll lill-hafna mill-profeti kollha kif naqraw f'Neh 9,26; u lil Żakkarija haġġruh (2 Kron 24,21).

Sid il-għalqa iżda ma qatax qalbu u "reġa" baġhatilhom qaddejja oħra, aktar minn qabel, u għamlulhom l-istess" (Mt 21,36). Sakemm "Fl-AHHAR [bil-Grieg: *hysteron*] baġhatilhom lil ibnu" (v.37). Jidher ċar li r-referenza għal dan 'l-iben' hija għal Ġesù, imqar jekk San Matthew iħalli barra l-aġġettiv "l-għażiż" (bil-Grieg: *agapeton*) kif naqraw f'Mk 12,6.⁸

Issa kien wasal iż-żmien li s-Sid jibgħat mhux aktar il-qaddejja/profeti tiegħu, imma lill-istess Ibnu. Għaliex? "Minn ibni jisthu, qal" (Mt 21,37). Il-bdiewa iżda lil dan l-iben għarfuh! Huma raw fih 'il-werriet' u għalhekk bdew jgħidu bejniethom: "'Araw il-werriet! Ejjew noqtluh, biex il-wirt tiegħu niħduh ahna"' (v.38), kliem li jfakkarna fl-istorja ta' Ġużeppi li hutu riedu joqtluh.⁹

Fil-fatt dawn il-bdiewa qabdu lil dan l-Iben "xeħtuh 'il barra mill-għalqa u qatlul" (v.39), kliem li hafna mill-istudju ta' din il-parabbola jqisuh bhala referenza għal Ġesù, li gie maqtul barra l-ħitan ta' Ġerusalem.¹⁰

Fi tmiem il-parabbola, il-mexxejja reliġjużi Lhud li kienu qed jisimgħu lil Ġesù ġew imgeghlin jgħbdu

l-konkluzjoni tagħhom fuq dak li fil-fatt kellu jgħri lillhom ukoll: "Issa sid l-għalqa x' jagħmlilhom lil dawk il-bdiewa meta jgħi?" Qalulu: "Jeqriddhom bla ħniena, ta' ħziena li huma, u l-għalqa jqabbilha lil bdiewa oħra li jroddulu l-frott fi żmien" (vv.40-41). B'din it-twegiba, dawn il-mexxejja reliġjużi Lhud kienu qed iwaqqgħu l-għebli fuq saqajhom u jikkundannaw lillhom infushom!

Aktar minn hekk, fit-twegiba tagħhom huma jerggħu jitkellmu mill-frott b' mod illi l-għalqa tad-dwieli "tingħata lil bdiewa oħra li jroddulu l-frott fi żmien." Din it-twegiba tidwi dak li naqraw f'Salm 1,3 ('li tagħmel il-frott fi żmienha'). Din it-twegiba għalhekk tkompli ssahħah il-polemika kontra dawn il-mexxejja reliġjużi Lhud li qed jigu mqabblin mal-ħziena ta' Salm 1.¹¹

Ġesù jiehu din it-twegiba tagħhom u japplikaha għalihom stess meta jkompli jgħidilhom: "Għalhekk ngħidilkom li s-Saltna ta' Alla tittiehed mingħandkom u tingħata lil ġens li jagħmel il-frott minnha" (v.43). San Matthew jaċcertana li dawk li kienu qed jisimgħu lil Ġesù fehmu l-messaġġ tiegħu. Hekk fil-fatt naqraw: "meta semgħu l-parabboli tiegħu, il-qassisin il-kbar u l-Fariżej fehmu li hu kien qiegħed jgħid għalihom. Huma riedu kieku jaqbdul taħt idejhom, imma beżgħu min-nies, għax

kulhadd kien iżommu bi profeta" (vv.45-46). F'kelma oħra, jidher li l-parabbola tikkonċerna *l-mexxejja* ta' Izrael u mhux lill-poplu kollu ta' Izrael. Huma dawn il-mexxejja li kienu qed jitolfu posthom biex dan jingħata "lill-ġens li jagħmel il-frott minnha" (v.43).

Il-Parabbola tal-Festa tat-Tiegħ (Mt 22, 1-14)

L-aħħar mis-serje ta' tliet parabboli hija wkoll indirizzata lill-istess udjenza bħat-tnejn ta' qabilha, jgħifieri, l-mexxejja Reliġjużi Lhud kif turina l-introduzzjoni għal din il-parabbola: "Ġesù raġa' qabad ikellimhom bil-parabboli u qalilhom ..." (22,1).

Il-parabbola titkellem fuq sultan, referenza għall-Mulej Alla, li baġhat lill-qaddejja tiegħu sabiex isejhu l-mistednin għal din il-festa tat-tiegħ ta' ibnu,¹² "iżda dawn ma ridux jigu" (Mt 22, 3). L-użu tal-*imperfett* hawnhekk juri azzjoni kontinwa u mhux sempliciment xi haġa li grāt darba. F'kelma oħra, dawn il-mistednin baqgħu jirrifjutaw darba wara l-oħra l-istediniet tas-sultan għal din il-festa ta' ibnu, li nistgħu ngħidu li hu Ġesù.¹³

Mill-gdid, għalhekk, is-sultan baġhat qaddejja oħra, u qalilhom: "Għidu lill-mistednin: Ara, il-mejda tiegħi lesta; il-barrin u l-għogiela msemmna diġà

maqtula u kollox lest; ejjew għall-festa” (v.4). Il-parabbola hawn tkompli billi terġa’ taghtina r-reazzjoni tal-mistednin: “Izda dawn ma tawx kas; min mar l-għalqa, min għan-negożju tiegħu, u l-bqija qabdu lill-qaddejja tas-sultan, żebilhulhom u qatluhom.” (vv.5-6).

Il-mod hażin li bih ġew ittrattati dawn il-qaddejja tas-sultan jfakkarna f’dak li qrajna fil-parabbola ta’ qabel din fejn il-bdiewa qatlu lill-mibgħutin ta’ sid l-għalqa tad-dwieli. It-tifsira taż-żewġ gruppi ta’ qaddejja li s-sultan baghat biex isejhu lill-mistednin hija dibattibbli hafna fost l-istudjużi. Xi whud iżommu li l-ewwel qaddejja jirrapprezentaw lill-profeti ta’ Izrael li ġew fil-bidu u t-tieni grupp lill-profeti li ġew wara.¹⁴ Ohrajn iżommu li l-ewwel grupp jirrapprezenta l-profeti u t-tieni jirrapprezenta lil Ġwanni l-Battista.¹⁵ Filwaqt li ohrajn, biex inkunu semmejna xi whud, jaraw fl-ewwel grupp ta’ qaddejja il-profeti, filwaqt li fit-tieni grupp jaraw lill-appostli u l-missjunarji tal-knisja tal-bidu.¹⁶

Kull pożizzjoni tista’ tkun possibbli. Izda dak li forsi l-aktar jinteressana hawnhekk hija l-ingratiudni ta’ dawn il-mistednin. Dan jidher tajjeb meta nqabblu din il-parabbola mal-mod kif jirakkuntaha San Luqa li jipprova jiskuża lill-mistednin meta dawn jirrifjutaw l-istedina tas-sultan.¹⁷ Dan jikkuntrasta hafna dak li naqraw f’San Mattew fejn il-mistednin jagħmlu forza fuq il-qaddejja tas-sultan (v.6).

Ir-reazzjoni tas-sultan għal dawn il-mistednin ingrati, li ma laqgħux l-istedina tiegħu, mhijiex imħolliha barra sabiex tingħata minn dawk li kienu qed jisimghu lil Ġesù bħalma naqraw fil-parabbola ta’ qabel din. Minflok din ir-reazzjoni tagħmel parti mill-parabbola stess: “Is-sultan inkorla hafna, u baghat is-suldati tiegħu, qered lil dawk il-qattiela, u harqilhom il-belt tagħhom” (v.7).

Din ir-reazzjoni tidher xi ftit esagerata meta nqisu l-istorja ta’ din il-parabbola. Min-naħa l-oħra jidher li din ir-reazzjoni tidwi dak li ġara fis-sena 70 W.K. meta l-belt ta’ Ġerusalem giet maħruqa u meqruda mir-Rumani. L-ewlenin insara interpretaw din il-ġrajja storika bħala ġrajja ta’ gudizzju minn Alla fuq il-poplu ta’ Izrael talli dawn baqgħu ma aċċettawx l-istediniet tiegħu.¹⁸ Tajjeb ninnutaw ukoll li din il-belt qed tiġi msejha ‘il-belt tagħhom’. Jekk allura l-parabbola qed tirreferi għall-belt ta’ Ġerusalem, dan ifisser li Ġerusalem issa m’ghadhiex aktar il-belt ta’ Alla imma biss il-belt ‘tagħhom’.¹⁹

B’dan f’moħħna mela rridu naghru fuq li l-gudizzju ta’ Alla kontra Izrael mhuwiex gudizzju razzjali imma trasferiment reliġjuż: min-nazzjon għall-poplu ġdid ta’ Alla (21,43). Dan ifisser li Izrael issa gie meqjus daqs il-ġnus l-oħra, jew inkella l-ġnus l-oħra tghollew għal-livel ta’ Izrael bħala l-poplu l-ġdid ta’ Alla. Dan narawh rifless fil-bqija tal-parabbola meta s-sultan jordna mill-ġdid lill-qaddejja

tiegħu sabieħ imorru f’salib it-toroq u jsejhu għall-festa “lil kull min issibu” (22,9).

Il-qaddejja jobdu lis-sultan, marru “u ġabru lil kull min sabu, *ħżiena u tajba*” (v.10), frażi li tfakkarna f’Mt 13,47-48 fejn is-Saltna tas-Smewwiet hija mxebbha ma’ xibka “mitfugħa l-baħar li fiha jingabar minn kollox.” Ir-rizultat kien li “is-sala mtliet bin-nies għall-mejda” (22,10). Huwa hawnhekk fejn naqraw kif is-sultan daħal f’din is-sala “halli jara min kien hemm fuq il-mejda, u hemmhekk lemah wiehed li ma kienx liebes għall-festa tat-tiegħ, u qallu, ‘Ħabib, dan kif dħalt hawn m’intix liebes għall-festa?’ Dak tbikkem. Imbagħad is-sultan qal lil dawk li kienu qegħdin iservu, ‘Orbtulu riglejh u

idejh u waddbuh ’il barra fid-dlam; hemmhekk ikun hemm il-biki u t-tgħażżiż tas-snien!’” (vv. 11-13).

Ix-xena tad-dħul tas-sultan f’din is-sala biex jara min kien hemm hija xena ta’ ġudizzju. B’danakollu mill-ewwel daqqa t’għajn tidher haġa stramba kif wara li s-sultan baghat jistieden lil kulhadd issa jagħmel din ir-reazzjoni quddiem dak li daħal hemmhekk mhux liebes għall-festa tat-tiegħ! X’inhì mela t-tifsira tal-libsa tat-tiegħ f’dan il-kuntest tal-parabbola? Sant’Irineu kien wiehed minn dawk tal-bidu li interpreta din il-libsa mal-għemejjel tajba tal-bniedem.²⁰ Huwa b’dan il-mod li hafna studjużi illum għadhom jinterpretaw dan id-dettal ta’ din il-

parabbola.²¹ Din il-libsa hija metafora tal-għemejjel tajba bħalma naqraw fil-ktieb tal-Apokalissi: “u lilha ngħata li tilbes għazel fin jgħammex l-għajnejn għax l-għazel fin ifisser l-għemejjel tajba tal-qaddisin” (Apok 19,8).

L-aħħar kelmiet ta’ Ġesù li bihom jagħlaq din il-parabbola nistgħu nqisuhom bħala ġabra fil-qosor ta’ din il-parabbola: “Għax hafna huma l-imsejħin, imma ftit il-magħzulin” (Mt 22,14). Dan ifisser li mhux biżżejjed tkun imsejħaħ: din is-sejħa trid takkumpanjaha bl-għemejjel tajba, kif juri tajjeb hafna l-Evangelista San Matthew b’mod speċjali fid-Diskors tal-Muntanja.

Din il-parabbola mela, li hi t-tielet wahda f’serje ta’ tlieta, tikkonċentra fuq

il-mod kif il-mexxejja religjużi Lhud ma wegħbux għall-istediniet li kien qed jagħmlilhom il-Mulej Alla. Dawk li originarjament kienu mistiedna tilfu dan il-privileġġ li issa kien qed jinghata kemm “lit-tajbin” kif ukoll “lill-ħżiena”, jiġifieri, kemm lill-Pagani kif ukoll lil-Lhud. B’danakollu dawk li se jmorru għal din il-festa huma mistennija li jwiegħbu b’mod li jixraq, jiġifieri, b’għemejje li juru li huma tassew dixxipli tas-Saltna.

Konkluzjoni

Ir-referenza immedjata tat-tliet parabboli hija ċara mill-kuntest tan-narrattiva stess, u San Matthew jagħtihielna fuq platt meta fl-21,45 jikteb hekk: “Meta semgħu l-parabboli tiegħu l-qassisin il-kbar u l-Fariżej fehmli li hu kien qiegħed jgħid għalihom.” F’dan il-punt jidher li San Matthew iqiegħed taħt theddida tal-gudizzju mhux lil Izrael kollu imma biss parti minn dan il-poplu, jiġifieri l-mexxejja religjużi Lhud li ma wegħbux għas-sejhat ta’ Alla u ta’ Ibnu Ġesù.

Referenzi

1 Ara Sir 3,1-16.

2 Ara l-ispejja tat-tifsira varja ta’ din il-kelma f’dan il-kuntest, f’ARLAND J. HULTRGEN, *The Parables of Jesus, A Commentary*, Grand Rapids/MI 2000, 219-220.

3 Ara, per eżempju, GÜNTHER BORNKAMM, *Jesus of Nazareth*, New York 1960, 79.

4 Ghall-użu ta’ dan il-verb f’Mt 21,32 ara d-diskussjoni f’ KLYNE R. SNODGRASS, *Stories with Intent, A Comprehensive Guide to the Parables of Jesus*, Grand Rapids/MI 2008, 273-274.

5 Fuq ir-relazzjoni u x-xebħ imma wkoll id-differenzi bejn din il-parabbola u Isaija 5, ara, W.J.C. WEREN, *The use of Isaiah 5:1-7 in the Parable of the Tenants* (Mark 12:1-12; Matthew 21:33-46), in *Biblica* 79 (1998) 1-26.

6 Għar-referenza ta’ Izrael imxebbaħ ma’ għalqa tad-dwieli fl-Iskrittura, ara, per eżempju, Isa 3,14; Eżek 17,6; Hos 9,10; Bar 1,2.

7 Fuq dan il-punt ara l-istudju ta’ K. SNODGRASS, *Recent Research on the Parable of the Wicked Tenants: An Assessment*, in *Bulletin of Biblical Research* 8 (1998) 187-215.

8 A. MILAVEC, *A Fresh Analysis of the Parable of the Wicked Husbandmen in Light of Jewish-Christian Dialogue*, in *Parable and Story in Judaism and Christianity*, edited by Clemens Thoma and Michael Wyschogrod, New York 1989, 104, iżomm li t-titlu ta’ ‘Iben’ hawnhekk ma jirreferix għal xi hadd speċifiku. Izda meta naqraw din il-parabbola mill-perspettiva ta’ wara l-Qawmien ta’ Ġesù mill-imwiet, bosta studji jżommu li r-referenza għall-‘Iben’ hija għal Ġesù. Ara per eżempju, C.H. DODD, *The Parables of the Kingdom*, Rev. ed. New York 1961, 99-100.

9 Ara Ġen 37,20.

10 F’Mk 12,8 l-iben l-ewwel jinqat u imbagħad jiġi mixhut barra mill-għalqa. Matthew ibiddel din is-sekwenza u jgħidilna li l-bdiewa l-ewwel xehtu ‘l barra mill-għalqa tad-dwieli lill-iben u mbagħad qatluh, sekwenza li taqbel aktar ma’ dak li jidher li ġara lil Ġesù. Ara Lhud 13,12; Ġw 19,20.

11 Fuq dan il-punt, ara, ALLAN W. MARTENS, ‘*Produce Fruit Worthy of Repentance*’: *Parables of Judgment against the Jewish Religious*

Leaders and the Nation (Matt 21:28-22:14, par.; Luke 13:6-9), in *The Challenge of Jesus’ Parables*, edited by Richard N. Longenecker, Grand Rapids/MI 2000, 160.

12 L-ikla tat-tiegħ hija metafora għas-Saltna Messjanika Eskatologika u l-ferħ tagħha. Ara, per eżempju, Isa 25,6; Apok 19,7-9. Ara wkoll Isa 54,5; Mt 25,10. Ix-xena ta’ ikla marbuta mal-miġja tal-Messija tkompli wkoll f’kitbiet Lhud tat-2 Seklu W.K., Bar: 29:1-8.

13 Fl-Evangēlju Ġesù jiġi msejjah bhala għarus. Ara Mt 9,15; 25,1-13.

14 Ara ROBERT H. GUNDRY, *Matthew: A Commentary on His Handbook for a Mixed Church under Persecution*, 2nd ed, Grand Rapids 1994, 437.

15 Ara, DONALD A. HAGNER, *Matthew* (= World Biblical Commentary) 2, Dallas 1995, 630.

16 Ara MADELEINE BOUCHER, *The Parables*, Rev. ed. Wilmington 1983, 104.

17 Ara Lq 14, 15-24.

18 Din hija l-interpretazzjoni mogħtija minn bosta studjużi. Ara, per eżempju, BERNARD B. SCOTT, *Hear Then the Parable: A Commentary on the Parables of Jesus*, Minneapolis 1989, 163.

19 Fuq dan il-punt, ara, R.T. FRANCE, *The Gospel of Matthew* (= The New International Commentary on the New Testament), Grand Rapids/MI 2007, 825.

20 Ara t-trattat *Kontra l-Ereżiji ta’ Sant’Irinew*, 4.36.6.

21 Ara per eżempju, W. DAWSON, *The Gate Crasher*, in *ExpTim* 85 (1974) 304-6.

Fr Paul Sciberras

Waħda mis-sentenzi l-kbar nett li għandu San Pawl fl-Ittri tiegħu - kbar bħal - “Imitaw lili bħalma jien imitajt lil Kristu” (1Kor 11,1); “Dak li ma kienx jaf x’inhu dnub, Alla għamlu dnub ghalina” (2Kor 5,21); “Nghix imma mhux jien imma Kristu jgħix fija” (Gal 2,20); “Biżżejjed għalik il-grazzja tiegħi, għax il-qawwa tiegħi tidher fl-aqwa tagħha sewwa sew fejn hemm id-dgħajef” (2Kor 12,9); “Jiena ngħodd kollox bħala telf hdejn il-qliġ kbir li hemm

filli nagħraf lil Kristu Ġesù Sidi; minħabba fih ridt li nitlef kollox, u ngħodd kollox bhala knis, biex nirbah lil Kristu” (Fil 3,8); waħda minn dawn is-sentenzi hija: “Fejn kotor id-dnub, kotrot fuq li kotrot il-grazzja” (Rum 5,20)

Ma qalx San Pawl: ‘Fejn kotor id-dnub, kellha toktor il-penitenza’, jew ‘Fejn kotor id-dnub, kellha toktor l-indiema’. Jidher li għandna xi ħaġa f’din id-direzzjoni fir-rakkont ta’ Żakkew.

Ġesù ma jitolbux jindem l-ewwel. Ġesù ma semmilux dnubietu. Ġesù refa’ biss għajnejh u lemaħ lil dak li ried jara Ġesù min hu fis-siġra u sejjaħlu b’urgenza. Il-Papa Ġwanni Pawlu II, fl-Ittra ta’ Ħamis ix-Xirka tas-sena 2002 lis-saċerdoti, kitbilhom: “Il-ħniena diġà waslet għandu bhala rigal abbondanti mogħti lulu b’xejn. Il-ħniena laħqet qabel Żakkew” (#6).

San Luqa jibda r-rakkont bid-deskrizzjoni ta’ “*Ġesù daħal Ġeriko u kien għaddej mit-triq*”, litteralment, “kien għaddej minn nofsha”, bla ħsieb li jieqaf hemm. Imbagħad jiddeskrivi lil Żakkew, il-protagonista: “*Mela jkun hemm raġel, jismu Żakkew; dan kien wiehed mill-kapijiet tal-pubblikani, u kien għani.*”

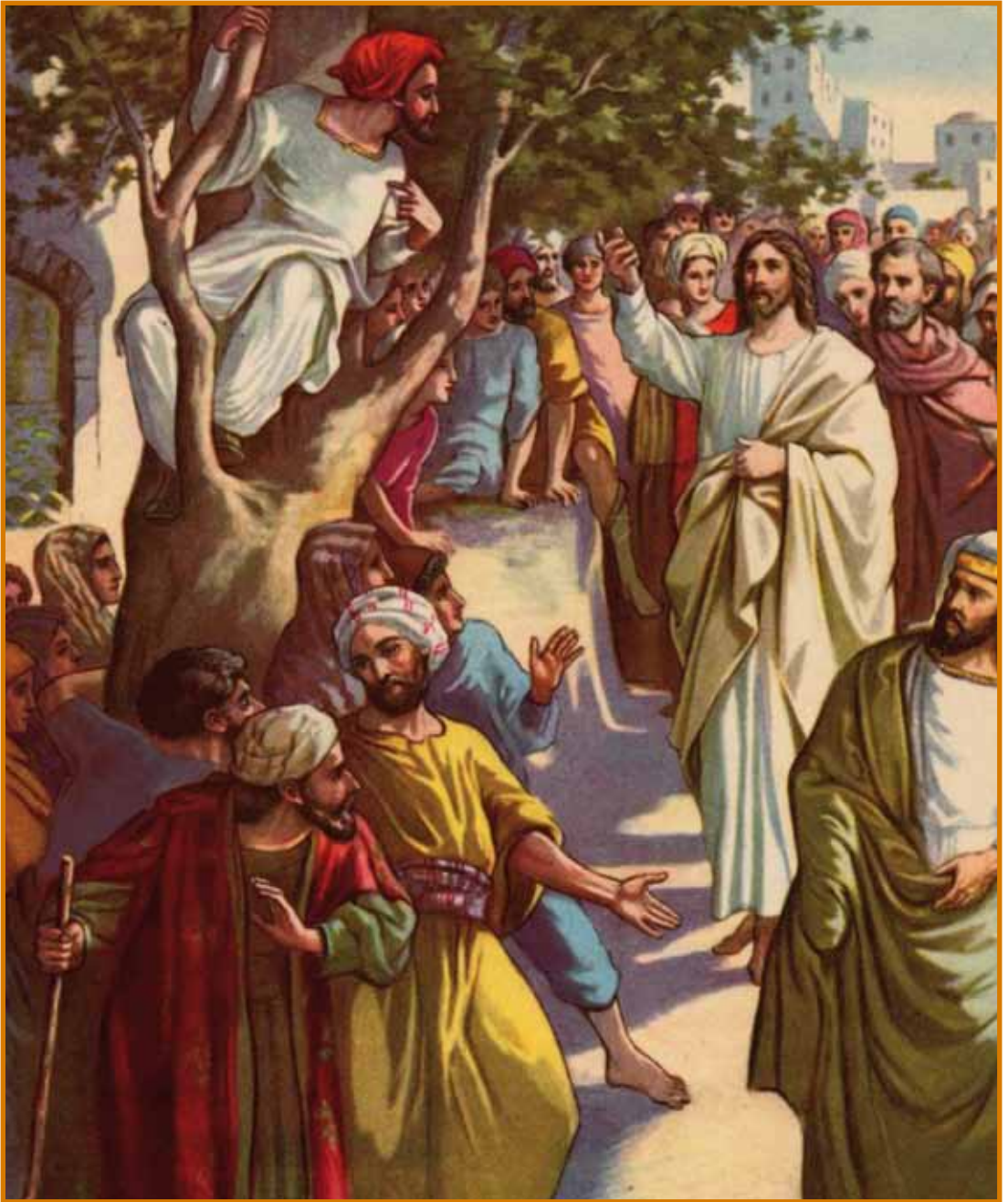
Żakkaios huwa l-isem Grieg għal-Lhudi *Żakkai*, li jfisser “pur, innoċenti”! Xogħolu kien li jieħu l-kuntratti minghand ir-Rumani biex jiġbor it-taxxi. Ir-Rumani kienu jimponu somma ta’ flus li t-tali belt kellha thallas. Ġeriko kienet

belt sinjura minħabba li kienet oasi f’nofs iż-żona tad-Deżert ta’ Ġuda. Allura s-somma kienet ikbar. Il-kap tal-pubblikani kien ikun wiehed li jitta’ *t-tender* u jieħu l-inkarigu li jiġbor dik it-taxxa għar-Rumani. Diġà t-taxxi hadd ma jieħu gost bihom, aħseb u ara l-Lhud it-taxxi għall-ħakkiema pagani Rumani. Għal dik il-biċċa xogħol, il-kap tal-pubblikani kien jieħu għalih ċerta *commission*. Nimmaġinaw kemm dawn in-nies kienu maħbuba min-nies! Terġa’, Żakkew kien għani, u bejn l-ghira u bejn is-suspett li kien qieghed jieħu għalih flus niesu stess, kien mibgħud iktar u iktar.

Imma Żakkew “*Kellu xewqa li jara min kien Ġesù, imma ma setax minħabba l-folla, billi kien raġel qasir.*”

Il-verbi kollha f’dan il-vers huma fl-imperfett fil-Grieg, jiġifieri azzjoni ripetuta jew prolungata fil-passat: mhux darba biss Żakkew fittex li jara lil Ġesù, imma ħafna drabi, imma wkoll ripetutament ma setax għax kien qasir.

Proprijament, Żakkew mhux ried jara *lil* Ġesù imma Ġesù *min kien*. Kien ilu jisma’ fuqu, ipprova ripetutament jara lil din il-persuna li thalli tant impressjoni fuq in-nies. Żakkew jagħmel *l-ewwel pass* lejn il-konverżjoni: l-ewwel kien jixtieq jara min kien Ġesù. Tikkonverti proprjament mhux għax thoss il-ġuħ jagħfas fuqek u tgħid aħjar immur lura għand missieri għax hemm hemm il-ħobż, biex ma nibqax bil-ġuħ (bhāl fil-parabbola tal-Iben il-Ħali f’Luqa 15). Tikkonverti jiġifieri

tikkonvinci ruhek li huwa ghand Ġesù li trid tmur ... jghid x'jghid haddiehor; huma x'inhuma è-çirkostanzi li se ssib madwarek; huma x'inhuma l-preġudizzji li jdawruk (il-Mara l-Midinba f'Luqa 7).

La ried jagħmel dan il-pass, Żakkew *“Għalhekk mar jġri*

’l quddiem u xxabbat ma’ siġra tat-tin selvaġġ, għax minn dik in-naħa kien se jgħaddi.”

“Għalhekk”, jiġifieri mhux biss għax kien qasir, imma wkoll għal dak il-għan li jara Ġesù min kien. Żakkew kien ta’ statura qasira (anke metaforikament – kien

żgur imbaxxi min-nies minhabba xogħolu; min jaf kemm kienu jobzqulu meta kien ikun għaddej, min jaf kemm botti, kemm kliem hażin, min jaf kemm xtaqulu deni ... u l-istatura tiegħu quddiem in-nies dejjem tickien). U hu fittex ripetutament jara Ġesù min

kien, dan ir-raġel ta' statura hekk kbira. F'Luqa 8,35-43, waqt li Ġesù kien riesaq lejn Ġeriko, kien għadu kemm ta d-dawl lil raġel aghma. Minhabba x-xoghol tiegħu, żgur li Żakkew kien diġà ra li iktar ma jiġu nies lejn il-belt, iktar hemm çans jiġbor flus f'taxxi. Żgur li kien diġà sema' b'Ġesù u bl-istatura kbira tiegħu li anke jfejjaq lill-għomja. Allura ġera 'l quddiem, biex ikun jista' jara lil Ġesù u jara min kien tassew ... ried jaffaččjah, jara wičču, jarah billi hu jħares lejn wičču, jiġi wičč imb wičč miegħu. Żakkew jagħmel *it-tieni pass* fil-konverżjoni tiegħu: ha l-passi konkreti: ġera 'l quddiem u tela' mas-siġra biex jegħleb il-limitazzjonijiet tiegħu u jilhaq l-għan tiegħu li jara lil Ġesù. Kemm indumu nilagħbu ahna kultant mal-

konverżjoni: ma naqbadx u niddeċiedi! Ma naqbadx u naqta'. Ma naqbadx u nieħu passi konkreti! Illum. Issa. Żakkew, l-innoċenti (forsi ironikament), ried jagħmel il-kontijiet miegħu nnifsu: għaliex jien dejjem ničkien fl-istatura f'għajnejn in-nies, u dan il-bniedem dejjem jikber? Għaliex? Min hu? X'għandu differenti? Żakkew b'deċiżjoni soda (ġera 'l quddiem, mhux kaxkar saqajh, ma qalx: u iva, imbagħad narah għada, forsi jerga' jgħaddi ...) ried jagħmel il-kontijiet mal-verità. U bdiet il-konverżjoni tiegħu!

Tela' ma' tina selvaġġa ... siġra li ma kinitx tagħmel frott li għalih kienet magħrufa Ġeriko. Dik is-siġra ma kinitx tagħtih qligh f'xogħolu. Żakkew kien determinat li jiffaččja

s-sitwazzjoni personali ... u ma ħax mezz miżuri. Kien determinat u ha l-miżuri kollha shaħ u b'deċiżjoni impressjonanti. Nimmaġinaw kemm botti meta n-nies jaraw bniedem li xogħolu kien daqstant mibgħud jixxabbat ma' siġra!

Żakkew għamel hekk "għax minn hemm *kellu jgħaddi* ("dierkhetu" fil-Grieg)". Luqa juża l-istess verb fil-Grieg għal Ġesù li jgħaddi minn nofs Ġeriko. Fil-v.1 Luqa jgħid li Ġesù kien għaddej min-nofs Ġeriko, qisu bla ħsieb li jieqaf; issa jgħaddi minn go nofs il-ħajja ta' Żakkew ... biex jieqaf waħda sew!

Ikompli jirrakkonta Luqa: "*Ġesù, kif wasal hemm, ħares 'il fuq u qallu: 'Żakkew, isa, inzel minn hemm, għax illum jeħtieġli noqgħod għandek.'*"

Il-verb *anablépsas* fil-Grieg jista' jfisser żewġ affarijiet: jew 'hares' 'il fuq' jew 'reġa' hares'. Hares 'il fuq għax Żakkew kien fil-għoli tat-tina selvaġġa. Reġa' hares jekk kien għarrex għal Żakkew iktar minn darba, kif Żakkew kien ipprova ripetutament jara Ġesù min kien. It-tfittxija ta' Żakkew kienet ilha li bdiet ... u dik ta' Ġesù ukoll!

"Isa" ... int ilek tipprova tara min jien; ilek li bdejt il-konverżjoni tiegħek (għax min iftittex lil Alla jkun diġà sabu!) ... u jien ukoll ili ngharrex għalik. Issa ż-żmien tat-tfittxija għadda; issa l-mument li sibna lil xulxin!

"Inzel minn hemm" ... jekk jinzel, l-istatura ta' Żakkew se ssir daqs dik ta' Ġesù, u ta' Ġesù daqs dik tiegħu. Se jkun jista' jħares lejn Ġesù mhux mill-għoli imma wiċċ imb wiċċ. U anke Ġesù. Żakkew kien ilu li beda jfittex lil Ġesù, u anke Ġesù kien ilu li beda jfittex lil Żakkew. Issa jistgħu jħarsu f'għajnejn xulxin. Issa jistgħu jiffaċċjaw il-verità f'xulxin. Fil-Mara l-Midinba Ġesù ma rax il-flixxun tal-fwieha minn barra: ra l-fwieha ta' ġewwa l-flixxun. F'Żakkew Ġesù ma rax ir-raġel qasir fl-istatura fiżika: ra r-raġel li kien ilu jfittex li jara min kien hu. Ġesù f'Żakkew ra raġel li ried b'determinazzjoni jiffaċċja r-realtà fuqu nnifsu, li ried jiffaċċja l-verità, li hi Ġesù nnifsu!

"Illum" ... f'Luqa tfisser li s-salvazzjoni hija *readily available*, waslet ("Illum tweldilkom Salvatur" (Luqa 2,11); "Din il-kitba seħhet illum intom u tisimgħu" (4,21); "Illum

stess tkun il-ġenna miegħi" (23,43). Illum huwa l-mument dejjiemi tas-salvazzjoni.

"Jehtiegħi" huwa l-verb importanti ħafna f'Luqa tan-necessità, tal-ħtieġa ta' Alla. "Jehtiegħi nkun f'dak li hu ta' missieri" (Luqa 2,49); "Bin il-Bniedem jehtiegħi li jbati, jkun miħhud ..." (9,22); "Jehtiegħi naħbtu ma' gżira" (27,26) ...

"Noqgħod għandek", mhux ngħaddi għal kikkra tē u biċċa kejk biss; jehtiegħi noqgħod (u nibqa' għandek) fit-tul, minn issa 'l quddiem, għal dejjem.

Ir-reazzjoni ta' Żakkew għall-istedina tiegħu nnifsu ta' Ġesù kienet: "*Dak niżel bla telf ta' żmien, u kollu ferħan laqgħu għandu.*"

Niżel bla telf ta' żmien; hekk kif tela' jgħri biex iftittex min kien Ġesù, issa li sabu, issa jinzel jgħri. Ma jimpurtax li ma għadux fi statura oghla minn ta' Ġesù; issa jaf li se jiffaċċja lil Ġesù, lil dak li ried ikun jaf min kien. Issa se jiffaċċja lilu nnifsu ... u allura m'hemmx għalfejn ikun fil-għoli.

"Kollu ferħan" ... il-ferħ tas-salvazzjoni diġà kisbu Żakkew ... bħalma l-Mara Midinba kienet taf li kisbet il-maħfra qabel ma marret għand Ġesù. Il-ferħ tal-maħfra, tas-salvazzjoni. *ħupedéksato autòn kairòn*: il-Grieg jagħmel enfasi fuq l-attitudni ta' Żakkew: laqgħu għandu kollu ferħan. Żakkew jagħmel *it-tielet pass* fil-konverżjoni tiegħu: 1) l-ewwel kien jixtieq jara min kien Ġesù; 2) imbagħad ha l-passi konkreti: ġera 'l quddiem u

tela' mas-sigra biex jeghleb il-limitazzjonijiet tiegħu u jilhaq l-għan tiegħu li jara lil Ġesù.

3) Issa jilqa' għandu lil Ġesù. U bla telf ta' żmien, għax il-passi konkreti għall-konverżjoni ma jippermettux kompromessi, ma jippermettux tlajjar, ma jippermettux posponimenti, ma jippermettux *self-complacency*, "għada ... u għalissa ... u mbagħhad ... imma ... min jaf? ....."

Ta' min jinnota haġa importanti. X'kundizzjonijiet għamel il-Missier lil Ibnu ż-Żgħir biex jerga' jaċċettah lura? X'kundizzjonijiet għamel il-Missier lil Ibnu l-Kbir biex jirraġa miegħu? X'kundizzjonijiet għamel Ġesù lill-Mara l-Midinba biex jahfrilha? X'kundizzjonijiet għamel Ġesù lil Żakkew biex jidhol għandu? L-ebda! Xejn!

Jekk ir-reazzjoni ta' Żakkew kienet daqstant sabiħa, mhux hekk dik tan-nies ta' madwar: "*In-nies, meta rawh, lkoll bdew igemgmu bejniethom u jgħidu li għand wiehed midneb daħal jistrieħ.*" In-nies ... kawża tal-istatura qasira (metaforika) ta' Żakkew; kawża aktarx għaliex Żakkew ma ltaqax qabel ma' Ġesù; kawża ta' hafna posponimenti tagħna. Ma kinux kawża għall-Mara l-Midinba. Ma kinux kawża għal dak li setgħu jgħidu għall-Iben iż-Żgħir. Għaliex għandhom ikunu kawża għalina?

"In-nies, meta rawh", bħalma xtaq jara lil Ġesù Żakkew; bħalma ra lil Żakkew Ġesù. Għaliex in-nies rawh b'mod differenti? Għaliex aħna naraw

in-nies b'mod differenti minn kif jarahom Ġesù?

"Bdew igergru" ... mhux għax is-shana, mhux għax qabeż il-kju .... Verb iehor fl-imperfett ... mhux darba, mhux dik id-darba biss! It-tgergir fl-Iskrittura jfisser toħodha kontra Alla għall-għażliet li jagħmel: Aron u Marija, hut Mosè, igergru għal Alla għax għażel lil Mosè biex ikun il-profeta tiegħu (Num 12,2). Toħodha kontra Ġesù jfisser tgerger kontra Alla: "Għamilt żball li għażilt lil dak bħala agent tas-salvazzjoni tiegħek, aħna konna nagħmlu aħjar, aħna nafu iżjed minnek. Ma kienx messek għamilt hekk! Aħna profeti aktar minnek għax indunajna li dik mara midinba magħrufa! Aħna kieku ma konniex nidhlu għand wiehed midneb, biex jikkonverti. Aħna mmorru biss għand in-nies tajba biex jikkonvertu!"

L-ewwel Ġesù jidhol Ġeriko (*eiselthôn*) u jkun għaddej min-nofsha (*diërchetai*); imbagħhad Żakkew jitla' fuq is-sigra għax minn hemm Ġesù kien se jgħaddi (*diërchesthai*). Issa n-nies igergru għax Ġesù "jidhol jistrieħ (*eiselthen katalusai*)" għand Żakkew. Il-verb "jistrieħ" huwa l-verb li minnu hu meħud in-nom "lukanda" fit-twelid ta' Ġesù: ma kienx hemm post għalihom "fil-lukanda - *katáluma*" u fil-parabbola tas-Samaritan it-Tajjeb: "għabbieh fuq il-bhima tiegħu, wasslu f'lukanda". Mela għax Żakkew ma għamilx bħan-nies ta' Betlehem, għax għamel bħas-Samaritan it-Tajjeb, gergru għal Ġesù! Anzi l-verb huwa

qawwi hafna, għax letteralment ifisser tholl it-tagħbija għal mal-lejl, bħalma kienu jagħmlu lill-bhejjem tagħhom fil-vjaġġi, meta kienu jżarmawhom it-tagħbija minn fuqhom biex jistrieħu mal-lejl. Ma kinitx waqfa għal tē! U Ġesù qisu neħħa minn fuqu tagħbija kbira meta daħal għand Żakkew.

“Imma Żakkew, wieqaf, qal lill-Mulej: “Ara, Mulej, nofs ġidi se nagħtih lill-foqra, u jekk jien qarraqt b’xi hadd inroddlu għal erba’ darbiet iżjed.”

Waħda mill-kawzi għaliex Żakkew kien raġel ta’ statura qasira metaforikament, kienet in-nies. Issa, malli Ġesù daħal għandu jistrieħ u qisu hall it-tagħbija minn fuqu, Żakkew qam wieqaf: kien ta’ statura qasira u issa qam wieqaf, għax quddiem Ġesù nistgħu nkunu aħna, min aħna tassew. U Żakkew proprjament kien jismu “innocenti”. Żakkew iqum u jagħmel stqarrija li proprjament mhix stqarrija ta’ htijietu imma stqarrija ipotetika: “għal li jista’ jkun” – “jekk sraqt lil xi hadd”. Fil-Grieg, Żakkew jagħmel kundizzjoni ipotetika: jekk, għal li jista’ jkun ... jekk sraqt lil xi hadd. Żakkew qiegħed jgħid li jekk għamilha, ma għamilhiex għax ried, imma jekk isib li kien involut f’xi haġa hekk, se jrodd lura bil-kbir, erba’ darbiet iktar. ***Ir-raba’ pass*** ta’ Żakkew lejn il-konverżjoni: 4) jinqata’ mill-passat u jagħmel it-tajjeb, bħala sinjal ta’ dak il-qtugħ mill-passat.

“Qallu Ġesù: “F’din id-dar illum dahlet is-salvazzjoni, għax dan ir-raġel ukoll huwa bin Abraham.”

Is-salvazzjoni dahlet għax daħal Ġesù; imma Ġesù daħal għax Żakkew laqgħu għandu. “Illum” mill-ġdid tfisser ir-*ready availability* tas-salvazzjoni. La Żakkew huwa bin Abraham, huwa Lhudi, imma fuq kollox għax hu emmen bħal Abraham fil-wegħda ta’ Alla. Għalkemm ta’ statura qasira, xorta emmen. U l-fidi tiegħu xxebbhu ma’ Abraham.

“Għax Bin il-bniedem ġie jfittex u jsalva l-mitluf.”

Il-*punch line* tal-istorja: Bin il-bniedem ġie “jfittex” ... bħalma Żakkew kien ilu jfittex li jara min kien Ġesù. Ġie jfittex u jsalva; ġie jfittex biex isalva. La Żakkew kien ilu jfittex li jara min kien Ġesù, ifisser li Żakkew kien ilu jfittex is-salvazzjoni. La Żakkew kien ilu jfittex li jara min kien Ġesù, issa ra min kien tassew: dak li jfittex *biex* isalva. Dak li kien mitluf għax f’għajnejn in-nies kien publikan u midneb (għax kienu jiġu identifikati), dak li kien tant qasir fl-istatura, issa ġie Ġesù nnifsu biex ifittxu ha jsalvah. Kollox inizjattiva ta’ Ġesù: ifittex u jsalva, ifittex biex isalva. Żakkew ifittex li jara min kien Ġesù, issa Ġesù mhux biss iħares ’il fuq u jsibu, imma ġie jfittxu biex isalvah. Il-konverżjoni ta’ Żakkew issa hi kompluta. Żakkew kien il-mitluf, issa hu salvat minn Ġesù.

**DOMINUS FLEVIT
IL-POST FEJN
ĠESÙ BEKA FUQ
ĠERUSALEMM**

*Rosario Pierri ofm
Studium Biblicum Franciscanum*

Traduzzjoni ta' artiklu tal-professur Rosario PIERRI OFM, *Dominus Flevit. Where the Lord Wept*, fir-rivista *The Holy Land Review*, New Series, Volume 5, No. 1 (2012), 36-39.

Mill-knisja ta' "Dominus Flevit" wiehed għandu veduta stupenda fuq Ġerusalem, imma mhux minhabba l-panorama wiesgħa tagħha. Fil-fatt jekk il-pellegrin jitla' aktar fil-gholi fuq l-Għolja taż-Żebbuġ, il-panorama tal-Belt il-Qadima ta' Ġerusalem magħluqa fis-swar li jdawwruha hi aktar wiesgħa.

Dak li jrendi unika l-knisja ta' "Dominus Flevit" mhix il-pożizzjoni tagħha, imma l-possibilità li wiehed jara lil Ġerusalem mill-intern tal-knisja mit-tieqa kbira tal-ferro battuto li fiha xbieha ta' kalči fiċ-ċentru, li hu simbolu tal-ġhotja ta' Ġesù lid-dinja.

Fl-intenzjoni tad-disinjatur tat-tieqa din kellha sservi mhux biss biex iddawwal il-knisja l-aktar wara nofsinhar meta x-xemx tinżel lejn il-punent. It-tieqa kbira wara l-altar kellha skop ieħor: li tfakkar fis-simbolizmu tal-kalči bl-ostja fuq l-avveniment li ta' kuljum jiġi ċelebrat fuq l-altar. Meta wiehed iħares fit-tul lejn it-tieqa jara kif din tirrivela kompożizzjoni ta' ferħ fuq livell artistiku b'tifsira storika u teologika.

Ir-riflessjoni hi sempliċi imma mimlija tifsir. Toffri tifsira doppja. Ġerusalem tiffirma l-isfond għall-misteru tal-Ewkaristija bħallikieku dan hu iffissat fiż-żmien fil-mument tal-istituzzjoni tas-sagrament tal-ġisem u d-demem tal-Mulej. Il-Belt il-Qaddisa

tibqa' t-teatru tal-ġrajjet storiċi li huma ċentrali għall-hajja ta' Ġesù, u l-aktar dawk marbutin mal-passjoni, mewt u qawmien tiegħu mill-imwiet. Fuq livell ta' qari Kristjan, hi l-Ewkaristija li tagħti lil Ġerusalem dimensjoni differenti, dik tal-viżjoni antiċipata ta' Ġerusalem il-ġdida li għad tinżel mis-sema.

Min jaf jekk, matul iċ-ċelebrazzjoni tal-Ewkaristija fil-knisja ta' "Dominus Flevit", din il-viżjoni universali tinħassx ukoll mill-fidili meta jliissnu l-kelmiet ta' wara l-konsagrazzjoni: "Inħabbru l-mewt tiegħek, Mulej; inxandru bil-ferħ il-qawmien tiegħek; nistennewk sa ma tiġi fil-glorja."

Il-knisja ta' "Dominus Flevit", izda, mhijiex is-santwarju li jfakkar l-Aħħar Ikla tal-Mulej. Hu ċ-Ċenaklu s-santwarju li hu marbut ma' din it-tifkira.

"Dominus Flevit" tfisser "il-Mulej beka." Fi kliem ieħor, "il-post li fih il-Mulej beka" fuq Ġerusalem. Is-santwarju hu marbut mal-episodju li jirrakkonta l-evangelista Luqa 19,37-44:

"Xhin imbagħad kien qorob lejn in-niżla tal-Għolja taż-Żebbuġ, il-kotra kollha tad-dixxipli bdiet tfaħħar lil Alla b'għajjat ta' ferħ u b'lehen għoli għall-ghegubijiet kollha li kienu raw, u bdew jgħidu: 'Mbierek is-Sultan li ġej f'isem il-Mulej! Sliem

fis-sema, u glorja fl-oghla tas-smewwiet!' Xi whud mill-Farizej li kienu qalb il-folla qalulu: 'Mgħallem, ċanfarhom lid-dixxipli tiegħek.' Izda hu wegħibhom u qal: 'Nghidilkom li, jekk jisktu huma, jgħajjat il-ġebel.'

Wasal qrib il-belt u, kif raha, beda jibkiha u jgħid: 'Mhux li għaraf imqar int ukoll f'dan il-jum x'inhu ta' ġid għalik! Imma issa! Dan hu moħbi minn għajnejk! Ghax għad jiġi żmien fuqek meta l-għedewwa tiegħek idawruk b'rampa u jagħluk minn kullimkien u jrossu fuqek minn kull naħa; u jgarrfu lilek u lil uliedek fik, u ma jħallux fik ġebbla fuq oħra, talli ma għarafx iz-żmien taż-żjara li saritlek!'"

Jekk xi hadd jixtieq isir jaf ir-raġuni għaliex dan is-santwarju jinsab f'dan il-post wiehed irid imur lura fiż-żmien. Ġesù hareġ minn Ġeriko u kien tiela' lejn Ġerusalem. Meta wasal Betfaġe u Betanja, hu baġhat lid-dixxipli biex iġibulu felu ta' ħmar biex jirkeb fuq halli jidħol Ġerusalem. B'hekk Ġesù għamel id-dahla messjanika tiegħu fil-Belt il-Qaddisa. Il-versett ta' San Luqa jgħid: "Xhin imbagħad kien qorob lejn in-niżla tal-Għolja taż-Żebbuġ" (Lq 19,37). Hi impressjonanti x-xena tad-dixxipli li jfaħħru lil Ġesù. Imma kienu biss id-dixxipli li kienu qegħdin ifaħħruh, u mhux l-oħrajn, inkluzi l-Farizej. Dan kollu jispjega t-toqol u n-niket li

Ġesù hass f'qalbu dak il-hin. Dan in-niket Ġesù jesprimih bil-kliem ta' lamentazzjoni fuq Ġerusalemm. Is-santwarju tal-"bikja" ta' Ġesù inbena aktar tard fi żmien il-perjodu tal-Kruċjati.

Fil-5 seklu, matul l-era Bizantina, fil-post fejn illum hemm il-knisja ċkejkna minbija fl-1955 mill-arkitekt Antonio Barluzzi diġà kien hemm knisja. Jekk nibbażaw ruġna fuq diversi interpretazzjonijiet ta' fdal ta' skrizzjoni, nidhlu fid-diskussjoni dwar jekk din il-knisja kinetx iddedikata

lill-profetessa An(*na*), msemmija f'Lq 2,36, jew inkella, kif x'aktarx hu l-każ, kinetx parti minn proprjetà ta' monaċi li kienu għas-servizz tal-An(*astasis*), jiġifieri l-Qabar ta' Kristu. Huma interessanti ħafna l-fdalijiet ta' mużajċi fil-paviment tal-knisja. Fihom insibu l-iskrizzjoni bil-Grieg: "Xmun, ħabib ta' Kristu, bena u żejjen l-oratorju ("euktenon") u offrih lil Sidna Ġesù Kristu għall-maħfra ta' dnuvietna u bħala l-post fejn jistrieħu l-aħwa tagħna, l-Abbati Ġorg u l-ħabib ta' Kristu

Domezio" (interpretazzjoni tal-ärkeologu Franġiskan Bellarmino Bagatti ofm).

Matul il-ħakma Għarbija hawnhekk inbniet moskea fuq il-fdalijiet tal-knisja Bizantina. Il-moskea kienet tissejjah il-Moskea tar-Rebbieh ("El Mansouriyeh"), li recentement reġgħet inbniet fi triq inqas magħrufa tal-istess Għolja taż-Żebbuġ. Il-knisja ta' "Dominus Flevit" inbniet fuq art li l-Kustodja tal-Art Imqaddsa akkwistat fl-1940.

"Dominus Flevit" tinsab nofs triq fit-telgħa li mill-

Bażilika tal-Ġetsemani titla' lejn il-Għolja taż-Żebbuġ (meta niehdu bhala punt ta' riferiment il-Ġetsemani u mhux il-Wied taċ-Ċedron. Din iż-żona kienet magħrufa sa mill-qedem bhala żona ċimiterjali. B'hekk ma kien hemm l-ebda sorpriża meta fl-iskavi li Patri Bellarmino Bagatti tal-*Studium Biblicum Franciscanum* għamel bejn l-1953 u l-1955 instabet nekropoli (belt tal-mejtin, ċimiteru) li kienet tintuża mis-sena 136 q.K. sas-sena 300 w.K. Din in-nekropoli

nstabet flimkien ma' raħal ta' żmien il-Bronż u rovini Biżantini.

Fl-20 kamra li kienu jiffurmaw in-nekropoli nstabu hafna osswarji u xi sarkofagi l kellohom fuqhom disinni ta' fjuri u riproduzzjonijiet ta' dwieli. Is-sejbiet kienu hafna aktar minn dak li kienu stennew l-ärkeoloġi. L-iskavi ta' "Dominus Flevit" baqgħu magħrufin fl-istorja tal-iskavi tal-Art Imqaddsa u tal-Kristjanità minhabba

s-simboli u l-ismijiet imnaqqxin u ddisinjati fuq dawn l-osswarji.

Flimkien mal-fdalijiet arkeoloġiċi dawn l-osswarji huma xhieda miktuba, imnaqxa fil-ġebel għall-ġenerazzjonijiet futuri, tal-preżenza f'Ġerusalemm ta' Nsara tat-tieni u t-tielet ġenerazzjoni. Il-fdalijiet tagħhom ġew midfunin f'dan il-post fuq l-Għolja taż-Żebbuġ, li skont il-fidi Kristjana f'dak iż-żmien kif ukoll skont it-twemmin

religjuż tal-Lhud Ortodossi tallum, kien ix-xaqliba tal-lvant tal-Wied ta' Ġosafat (Wied taċ-Ċedron).

Skont interpretazzjoni biblika kemmxejn imgebbda, dan hu l-post taż-żewġ profeziji tal-Profeta Ġoel (4,2; 4,12) dwar fejn kellu jseħħ il-Ġudizzju Finali. Biżżejjed infakkru l-ewwel profezija: “Jiena nigbor il-ġnus kollha, u nnizzilhom fil-Wied ta' Ġosafat; hemmhekk nagħmel haqq minnhom minhabba f'Israel, il-poplu u l-wirt tiegħi, li huma xerrdu fost il-ġnus, u għax il-pajjiż tiegħi qassmuh bejniethom.”

Ġosafat tfisser “Alla jiggudika” imma l-profeta x'aktarx kien qed jitkellem b'mod simboliku dwar il-post tal-ġudizzju u dan mhux neċessarjament jindika post ġeografiku.

Dawn is-simboli fuq l-osswarji ġew studjati minn Patri Bellarmino Bagatti u Jozef Milik. Huma mnaqqxin fuq il-ġnub tal-osswarji forom ta' slaleb, l-ittra “tau”, monogrammi Kostantinjani, u xi 40 skrizzjoni bl-Ebrajk, Aramajk u Grieg. Hemm ukoll ismijiet li nsibhom fit-Testment il-Ġdid, bħalma ngħidu ahna Marija, Marta, Philo, iċ-Ċirinew, Mattew, Ġużeppi u Ġesù. Bagatti u Milik, quddiem din l-evidenza,

ikkonkludew li din in-nekropoli kienet post tad-dfin għall-Kristjani Lhud.

Iż-żjara ta' "Dominus Flevit" hi għaldaqstant mogħnija b'xhieda storika li għandha importanza kbira għall-Insara. Dawn l-osswarji u l-ismijiet tagħhom ifakkruna fir-rabta kontinwa li tgħaqqad il-fidi tad-dixxipli ta' Ġesù ma' dik tal-Insara tat-tieni u t-tielet generazzjoni li kienu jgħixu fl-Art Imqaddsa u għall-Insara tal-generazzjonijiet li ġew wara.

Bħala sinjal li tmissu b'idejk ta' din il-kontinwità ta' tradizzjoni nsemmu d-drawwa li l-Frangiskani tal-Art Imqaddsa, mit-tieni Erbgħa tar-Randan, iżuru u jiċcelebraw l-Ewkaristija f'xi santwarji marbutin mat-tifikiriet tal-Passjoni ta' Kristu fiż-żona ta' Ġerusalem. Dawn il-pellegrinaġġi, immexxijin mill-Frangiskani, jieħdu sehem fihom l-Insara lokali, kif ukoll reliġjużi oħrajn u pellegrini. Is-santwarji ta' "Dominus Flevit"

hu l-ewwel wiehed li jżuru l-Frangiskani f'din il-mixja spiritwali tar-Randan. Il-qari tal-Quddiesa li tiġi ċcelebrata f'din l-okkażjoni huma ċcentrati fuq il-versetti li jikkellmu mill-bikja ta' Ġesù fuq Ġerusalem. Hu tassew don ta' grazzja li wiehed jisma' dawn il-kelmiet f'din il-knisja ċkejna filwaqt li jħares lejn Ġerusalem mit-tieqa kbira li f'nofsha hemm il-kalċi.

Il-Belt il-Qaddisa donnha tidher trasfigurata u l-fatt li ċahdet li tirrikonoxxi lil Ġesù bħala l-Messija jidwi fil-kliem tal-Profeta Geremija: "Agh̃tu glorja lill-Mulej, qabel ma jidlam u qabel ma jitfixklu ringlejkom fuq il-muntanji bejn dawl u dlam. Intom tistennew id-dawl imma hu jibdlu fis-swied, sa ma jagħmlu dlam. Jekk intom ma tisimghux, nibki mqar bil-moħbi minħabba kburitkom. Ghajnejna jdemmgħu u jxerrdu d-dmugh, ghax eżiljaw il-merhla tal-Mulej" (Ġer 13,16-17).

Fl-Art Imqaddsa mal-Frangiskani - 2012

Art Imqaddsa
5 Awwissu – 13 Awwissu

Art Imqaddsa u Sinaj
4 Novembru – 14 Novembru

Ikteb jew ċempel:

Kummissarjat tal-Art Imqaddsa

8, Triq Santa Luċija,

Valletta, VLT 1188

Malta

Tel: 2124 2254

E-mail: comalt@ofm.org.mt

www.ofm.org.mt